

บันทึกการเสวนาสาธารณะ

“คุณค่า ความหมายของชาวนาและชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์”

วันที่ 15 สิงหาคม 2556

ณ ห้องประชุม 209 ชั้น 2 คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิมอึ้ง พงษ์นารายณ์ – สภาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรแห่งประเทศไทย(สค.ปท.)

จากรายงานการศึกษาภาวะหนี้สินของสมาชิก สค.ปท. จังหวัดเพชรบุรี พบว่าส่วนใหญ่ต้นทุนการผลิตใช้ไปกับค่าเช่านา นอกจากนั้นยังมีค่าใช้จ่ายในเรื่องของปุ๋ยและสารเคมี ชาวนาเพชรบุรีรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาหนี้สิน ภายใต้กฎหมายกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร ซึ่งเริ่มทำตั้งแต่ปี 2546 จนกระทั่งปี 2556 ในจำนวนเกษตรกรที่ยื่นเรื่องไป 100 ราย รวม 10 ปีสามารถแก้ไขได้เพียง 47 ราย โดย 47 ราย คือกองทุนชำระหนี้แทนให้สถาบันการเงินที่เป็นเจ้าหนี้ แล้วเกษตรกรนำเงินมาผ่อนกับกองทุนระยะยาว 20 ปี ดอกเบี้ยร้อยละบาทและส่วนที่ได้รับสิทธิในการขึ้นทะเบียนถูกต้อง แล้วรอให้กองทุนชำระหนี้แทนอยู่ที่ 50 ราย

ส่วนที่ขึ้นทะเบียนหนี้ไว้ แต่ยังไม่ได้รับการรับรองที่จะชำระถือว่ายังไม่ได้สิทธิ อยู่ที่จำนวน 38 ราย หนี้สินเฉลี่ยอยู่ที่ประมาณ 3 แสนกว่าบาทในมูลหนี้ทั้งหมด จำนวนดอกเบี้ยอยู่ที่ 35% เป็นเงินต้นอยู่ที่ 65% ทั้งนี้ยังไม่ได้อำนาจเกษตรกรที่ยังไม่ทราบดอกเบี้ยเพราะส่วนใหญ่เกษตรกรเป็นหนี้และจะไม่ค่อยรู้ว่าตัวเองมีดอกเบี้ยปีหนึ่งตกอยู่ที่ประมาณเท่าไร

ชาวนาเพชรบุรีในพื้นที่ศึกษาอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 60 ปีแต่ละคนจะมีพื้นที่น้อยในการทำนาและการทำสวน เช่น มีพื้นที่ 3 ไร่ ทำนา 2 ไร่ และปลูกพืชผักอีก 1 ไร่ ซึ่งปัญหาในเรื่องของการมีพื้นที่น้อยของเกษตรกรเฉลี่ยออกเป็นร้อยละ 4 มีที่ดินน้อยกว่า 1 ไร่ เกษตรกรร้อยละ 27 มีที่ดิน 1-4 ไร่ เกษตรกรร้อยละ 29 มีที่ดิน 5-9 ไร่ รวมเกษตรกรที่ร้อยละ 60 มีดินน้อยกว่า 10 ไร่ ซึ่งสิ่งที่พิเศษสำหรับเกษตรกรนั้นก็คือการมีตลาดกลางที่จะเอาไว้ส่งข้าวได้ง่าย ปัจจุบันมีการแข่งขันที่ค่อนข้างสูงในเรื่องการปลูกข้าว จึงทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่แข่งขันกันผลิตโดยใช้

สารเคมีเป็นตัวช่วย ร่ายจ่ายค่าอาหารของชาวเพชรบุรีจะตกอยู่ที่ประมาณ 1,325 บาทต่อสัปดาห์ ซึ่งจะน้อยเพราะ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกพืชผักสวนหนึ่งไว้ขายสวนหนึ่งนำมากินเอง

สำหรับอยุธยาส่วนใหญ่จะอยู่ในภาคของอุตสาหกรรม โดยเรื่องหนี้สินสามารถแก้ไขปัญหาไปได้ทั้งหมด 11 ราย ตั้งแต่ปี 2546 เหมือนกัน แต่ที่อยุธยาจะมีแหล่งที่จ้างงานเยอะสถานที่จ้างงานเยอะ ทำให้คนส่วนใหญ่ก็จะไปเป็นลูกจ้างมากกว่า ร่ายจ่ายค่าอาหารอยู่ที่ประมาณ 3,500 บาทต่อสัปดาห์

ความมั่นคงทางอาหารในวันนี้เกี่ยวโยงไปที่เรื่องของราคาปริมาณข้าวที่ก่อให้เกิดปัญหาที่ภาครัฐบอก ว่าขาดทุน แต่เมื่อเกษตรกรนำกระบวนการผลิตข้าวออกมา โดยการทดสอบข้าว 1 เกวียนทั้งการสีข้าวเองแปรรูป ตั้งแต่ข้าวสาร ปลายข้าว รำข้าว แกลบ ทุกอย่างที่เขาได้รวมมูลค่าแล้วตกอยู่ที่ประมาณ สองหมื่นบาท

จากการที่เรามีหนี้สินเยอะแล้วเราจะต้องทำยังไงกับการผลิตอาหาร นั่นก็คือวันนี้เราเร่งกันใส่ปุ๋ยใส่ยาเพื่อ แก้ไขปัญหาหนี้สิน แต่มันก็ยิ่งทำให้ดินเสื่อมโทรมลงไปมากขึ้นกว่าเดิม ก็ต้องยิ่งใช้ต้นทุนมากขึ้นกว่าเดิม วันนี้ อาหารของเราจึงมีแต่สารเคมีตกค้างและสิ่งที่กำลังครอบงำในพื้นที่นั่นก็คือเมล็ดข้าวพันธุ์ CP เกษตรกรดีใจมากที่มี เมล็ดพันธุ์นี้ แต่เมล็ดพันธุ์ข้าวแพงมาก ถ้าเราทำแล้วได้ผลผลิตดี เขาก็รับปากว่าจะซื้อ ซึ่งพวกเรารู้สึกว่าข้าวกำลัง จะเป็นแบบ ไข่ หมู ปลา ที่มีบริษัทเจ้าของผลผลิตอยู่ไม่กี่ราย ที่เขาจะสามารถกำหนดว่าจะให้เรากินในราคาเท่าไร ไข่ฟองละเท่าไร แล้วสิ่งที่ทุกซีกมากเลยก็คือเราต้องกินสารเร่งเนื้อเข้าไป ทุกวันนี้ปลาที่บิ่บิ่โตไวมาก ก็โลกริมละ 90 บาท เหลือแต่ข้าวที่ยังอยู่ในมือของชาวนาจริงๆ และได้ผลผลิตออกมาให้คนกินกันก็ถือว่ายังไม่ได้ใส่สารเร่งหนัก เท่า ไข่ หมู ปลา เพราะเวลาการฉีดพ่นยาแมลงต่างๆ มันจะเสื่อมสลายไปเองใน 3 เดือน เราถึงจะนำข้าวตรงนั้น ออกมาได้

ทุกวันนี้ข้าวพันธุ์ CP ยังไม่ถึงขนาดรวบยอดเหมือนอาหารอื่นๆได้ แต่ถ้ามันแพร่กระจายไปมากกว่านี้ ข้าว พันธุ์นี้ก็จะมียาฆ่าแมลงเฉพาะของบริษัทนี้ ปุ๋ยของบริษัทนี้ ที่สำคัญมีสารเร่งข้าวของบริษัทนี้ จากปกติปลูกข้าว 120 วัน อาจจะเหลือประมาณ 60 วัน หรือน้อยกว่านั้น เสร็จแล้วเราก็ต้องขายให้เขาคืน แล้วเขาก็เป็นคนมากำหนด ราคาข้าวให้เรา কিনบวกรเร่งมาให้เรียบร้อยแล้วด้วย เกษตรกรจึงกำลังจะถูกรวบไปอยู่ในมือนายทุนใหญ่แล้ว

อาหารที่เราบริโภคกำลังเสื่อมคุณภาพลงและกำลังจะมีคนมียึดไป นั่นหมายถึงว่าวันนั้นนโยบายของรัฐที่ ผ่านมาส่งเสริมให้เราเป็นแบบนี้ จากวันที่เราบอกว่าเราจะเป็นครัวโลกแต่วันนี้ควรเอาครัวตัวเองให้รอดก่อน สมาชิก ของเราคนหนึ่งเคยไปเป็นลูกจ้างที่โรงสีแห่งหนึ่ง เวลาเขาไปซื้อข้าวจากที่ไหน เขาจะตากแห้งไว้ เสร็จแล้วเขาจะ เอายาพ่นกันมอดกันแมลงเข้าไปหนึ่งชั้นแล้วก็ตั้งกองขึ้นไปอีกชั้น แล้วก็พ่นอีกพ่นให้หมดเลยทุกชั้น 3-4 ชั้นแล้วก็ เอาผ้าคลุมเพื่อให้เมล็ดข้าวดูดยาที่เขาพ่นไปให้หมด พอดูไปเดี๋ยวเขาก็เก็บไว้สีให้พวกเรากิน แต่ก่อนยาฆ่า มอดฆ่าแมลงมันก็ตายใช้ได้ผล แต่ปัจจุบันนี้ฉีดไปแมวดายขนาดแมวดายจึงถือว่าเป็นเรื่องที่อันตรายมาก ฉะนั้น ความมั่นคงทางอาหารในการปลูกข้าว ทางที่ดีที่สุดคือควรปลูกแล้วปล่อยให้ตามธรรมชาติตามสิ่งแวดล้อมที่ควรจะเป็น

เมล็ดข้าวพันธุ์ที่เราทำอยู่นี้ หลังเราเกี่ยวเสร็จ 7 วัน เราต้องหว่านข้าวใหม่ แต่ข้าวที่เราเกี่ยวไว้ยังใช้ทำ พันธุ์ไม่ได้ จึงต้องไปซื้อพันธุ์ข้าวใหม่มา ส่วนพันธุ์ข้าวที่เก็บไว้พอเราเอาไปหว่านครั้งหน้าก็ขึ้นไม่ถึง 50 % หมายถึงว่าเมล็ดพันธุ์ข้าวทุกวันนี้อ่อนแอลงใช้ใหม่ เราก็ต้องซื้อข้าวปลูกใหม่อยู่ดี มันเลยกลายเป็นต้นทุนสูงของ พวกเราก็เป็นแบบนี้ไปเรื่อยๆ แล้ววันนี้ก็นำมาสู่การเป็นหนี้สินและสูญเสียที่นาในที่สุด

ดิฉันเคยเห็นว่าอาชีพชาวนาไม่ใช่อาชีพหาเงิน แต่เป็นวิถีชีวิตเป็นของชุมชนเป็นความอบอุ่นในครอบครัว จนกระทั่งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญที่สุด แต่วันนี้คนที่คิดจะมาสืบทอดอาชีพทำนา ให้คนทั้งประเทศกินกลับไม่ใช่ ลูกหลานเรา ลูกหลานเรากลับมองว่าอาชีพทำนาเป็นหนี้มากที่สุด และในจังหวัดเพชรบุรีมีคนที่เลิกอาชีพทำนา ร้อยละ 32 อันนี้อาจจะเป็นวิกฤตทางอาหารของพวกเราทุกคนทั้งประเทศ เราอาจจะต้องกินทุกอย่างที่มันใส่สารเร่ง ลูกหลานเราอาจจะเจริญเติบโตกว่านี้เพราะได้รับสารเร่งที่มาจากอาหารทุกอย่าง

ผศ.ดร.พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผมขอทำงานวิจัยของชาวนามาเชื่อมโยงกับประเด็นการศึกษา ที่เขาเรียกกันว่า ชาวนาศึกษา เป็นส่วน หนึ่งที่มีการศึกษาในโลกนี้มานานพอสมควร คือก่อนหน้านั้นมีความพยายามที่จะเข้าใจชาวนา แต่ว่าการศึกษาซึ่ง เรียกตัวเองว่าชาวนาศึกษา มันก็พัฒนามาในช่วงระยะหนึ่งแล้วก็ในวันนี้ยังเข้มแข็งอยู่หลายที่ในโลกไม่ว่าจะเป็นใน

กรณีของอินเดีย หรือว่ากรณีของลาตินอเมริกา บทเรียนต่างๆมันทำให้ได้รู้ได้มองเห็นอะไรหลาย ๆ อย่างเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมชวาณาเชื่อมโยงกับสิ่งที่ได้รับรู้ข้อมูลโดยเฉพาะอยุธยา กับเพชรบุรีเห็นแล้วก็ตื่นตาตื่นใจพอสมควร

ถ้าเราลองคุยกันในระดับวิชาการ ทฤษฎีหนึ่งก่อนที่จะตั้งคำถามโครงการรับจำนำข้าวหรือว่าประกันราคาข้าวว่าชวาณาจะมีทางรอดไหม เรื่องหนึ่งที่ขอยกขึ้นมาก่อนคือว่า ชวาณาคือใคร อันนี้จะเป็นประเด็นวนเวียนมาก ๆ ในการศึกษาเรื่องของวิชาชวาณาศึกษา ถ้าชวาณาหายไปแล้วจะศึกษาอะไร คำถามอันนี้เป็นคำถามที่สำคัญมากในหมู่นักวิชาการไม่ใช่ในหมู่ชวาณา เพราะถ้าชวาณาหายไปชวาณาก็ยังเป็นคน หรืออาจจะเป็นอย่างอื่น แต่ถ้านักวิชาการศึกษาเรื่องชวาณาแล้วบอกว่าชวาณาไม่มีแล้วนักวิชาการก็ตงงาน อันนี้เป็นทุกข์กว่าชวาณา เพราะชวาณาก็อาจจะอยู่เฉย ๆ ลูกเลี้ยงก็ได้ เป็นคนแก่หรือสถานะอื่น ๆ แต่นักวิชาการที่เรียนมาทางชวาณาศึกษาไม่มีชวาณาก็จะเดือดร้อน ฉะนั้นจึงมีการถกเถียงกันพอสมควรว่าชวาณาคือใคร ชวาณาเป็นคำซึ่งในอดีตใช้เรียกคนกลุ่มหนึ่งสถานะของชวาณาจึงเกิดความสับสนแบบนี้มาแต่ไหนแต่ไร เพราะชวาณามักถูกมองว่าเป็นคนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีสถานะคล้าย ๆ กับยืนอยู่ระหว่างกลางอะไรบางอย่าง คือคนที่ เป็นชวาณาไม่ใช่คนรวยแล้วก็ไม่ใช่คนจน คนจนในความหมายที่จนเลย เพราะว่าหัวใจสำคัญของชวาณา ต้องมีสิ่งที่เรียกว่าปัจจัยการผลิต หมายความว่าที่มันอยู่แต่ไม่มาก เพราะว่าถ้ามีที่ดินมากเขาก็ไม่เรียกชวาณา เขาเรียกว่าคนรวยในชนบท หรือจะมาอ้างว่าเป็นชวาณารวยชวาณาด้วยกันเขาก็บอกว่าไม่ใช่เพราะไม่ได้ทำนาเอง เขาให้คนอื่นทำ นักวิชาการคนหนึ่งใช้คำว่าชวาณามีมูลค่าที่ปริมาณต่ำตลอดเวลา เพราะมีชะตาชีวิตที่ขึ้น ๆ ลง ๆ

ฉะนั้นชวาณาไม่เคยรวยเพราะถ้ารวยไม่ทำนาเอง ชวาณาเป็นคนที่ใช้แรงงานแต่มีปัจจัยการผลิตเอง จึงทำให้ลักษณะชวาณาต้องตื่นตลอดเวลา ฉะนั้นจึงไม่มีชวาณานั่งสบายโดยไม่ต้องทำอะไรแน่นอน แต่ชวาณาจะต้องพยายามตื่นรนเพื่อให้ตัวเองเหนื่อยน้อย นี่คือปัญหาสำคัญของชีวิตชวาณา แต่มันต่างจากโลกสมัยใหม่ที่คนเป็นเพียงคนรับจ้างทำนาหรือเป็นกรรมกร ถ้าคนรับจ้างทำนาอย่างเดียวหรือเป็นกรรมกรอย่างเดียวโดยที่มันมีที่ดินเล็ก ๆ น้อย ๆ คุณก็ใช้แรงงานอย่างเดียวไม่ต้องมาแบกรับเรื่องต่าง ๆ บางคนไปไกลกล่าวหาว่าชวาณาเป็น SME มันไม่ใช่ขนาดนั้น ชวาณาเขาไม่ใช่ SME ชวาณาเขาจนกว่าและเหนื่อยกว่าเพราะต้องพึ่งพาดีนฟ้าอากาศ อันนี้ก็จะเป็นประเด็นปัญหาในความเป็นชวาณา

แล้วทุกวันนี้เขาก็ถกเถียงกันว่าชวาณาจะหายไปหรือไม่ เพราะว่าในอดีตเขาเชื่อกันว่าชวาณาอยู่ตรงรอยต่อที่จะก้าวเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ ถ้าเป็นสังคมสมัยใหม่ชวาณาจะไปปลูกผักและเป็นกรรมกรในเมือง แต่ว่าสิ่งที่เขาคิดจริงที่มีการถกเถียงอยู่ทุกวันนี้คือ คนที่ทำนาอยู่เป็นชวาณาหรือเปล่า ถ้าเป็นทฤษฎีโบราณเขาบอกว่าไม่ใช่ชวาณาเพราะรับจ้างเขาทำนาอย่างเดียว ฉะนั้นก็ต้องเป็นกรรมกรที่อยู่ในชนบท แต่ว่าสิ่งที่สำคัญคือชวาณายังเป็นชวาณาอยู่ ในความหมายนี้ก็ยังมีลักษณะความหมายก้ำกึ่งยังมีที่ดินอยู่เล็กน้อย ก็ยังเป็นชวาณาเพราะยังมีปัจจัยการผลิตบางอย่างไม่ใช่มีแต่แรงไม่ได้ขายแรงอย่างเดียว ยังต้องพยายามบริหารจัดการ แต่ความเป็นจริงก็คือเขากำลังสูญเสียที่ดินไปเรื่อย ๆ และเขามีหนี้สินมากขึ้นเรื่อย ๆ

กรณีนี้ทำไมชวาณายังไม่ตาย ทำไมชวาณายังร่อแร่อยู่อย่างนี้ มีพวกพี ๆ ชวาณา ที่มาน่าเสนอวันนี้ที่ยังพยายามตื่นรนอยู่ อันนี้คือสิ่งที่เรากำลังค้นพบใหม่จากงานวิจัยของชวาณาเอง ในมุมมองผมสุดท้ายแล้วเรากลับมาถามคำถามเสมอว่าทำไมชวาณาถึงยังอยู่ สิ่งที่ตอบมาในงานวิจัยคือมีชุดความคิดใหม่ มีการพูดถึงความมั่นคงทางอาหาร เราค้นพบในงานศึกษาของชวาณา คือที่ดินลดลงแต่หนี้สินเพิ่มขึ้น แล้วทำไมชวาณาถึงยังไม่ตาย คำตอบไม่ใช่เพราะชวาณาอึดแต่เป็นไปในทางทฤษฎีที่ว่าทำไมชวาณาถึงไม่ตาย เพราะว่าความเสี่ยงหนึ่ง โลกต้องการอาหารถ้าไม่มีชวาณาถามว่ายังมีอาหารไหม คำตอบคือมีได้เหมือนกัน เหมือนโลกตะวันตก มีลักษณะแบบ farmer คือบริษัทขนาดใหญ่จ้างชวาณาผลิต เมื่อซักครู่นี้ชวาณาพูดว่าบริษัทมีข้าวแบบใหม่มา แต่ในความเป็นจริงแล้วเราต้องถามต่อไปอีกว่า ไม่มีทางที่ชวาณาจะหมดไป โดยเฉพาะในกรณีของประเทศไทย เพราะว่าถ้าชวาณาหมดไป ความเสี่ยงในการผลิตอาหารทั้งหมดมันจะตกไปอยู่ที่ทุนขนาดใหญ่

ลักษณะพิเศษของอาชีพชวาณาในวันนี้ ชวาณาจะไม่หมดไปเพราะทุนขนาดใหญ่จะไม่ยอมเสี่ยงชวาณาและเกษตรกรที่ดำรงอยู่ในวันนี้เพราะทุนใหญ่ในเมืองไทย ใจไม่ถึง ไม่เสี่ยง ไม่แบกรับเรื่องที่ดินของตัวเอง ก็จะโยนเมล็ดพันธุ์ให้ชวาณาไป แต่ถ้าคิดในกรณีคลาสสิกจริงๆ พวกทุนใหญ่จะต้องสูบที่ดินทั้งหมด แล้วก็เอาไปผลิตเอง แต่เมื่อนำเอาไปผลิตเองความเสี่ยงอยู่ที่เขาอย่างเดียว นั่นคือเหตุผลที่หนึ่งว่าทำไมเขาถึงยังอยู่ได้ ทำไมชวาณาถึงยังอยู่ก็เพราะว่าความเสี่ยงขนาดใหญ่ที่ชวาณาเจอทุกวัน นายทุนเกษตรไม่ยอมเสี่ยงก็โยนกุ้งมาให้เลี้ยง โยนข้าวมาให้ปลูก โยนไก่มาให้เลี้ยง เพราะว่าทุนจะได้ไม่ต้องแบกรับทุกอย่าง เขาจ้างเกษตรกรเลี้ยง วันหนึ่งกว่าเกษตรกรจะปลูกให้ได้มาตรฐานก็จะแยกอยู่แล้ว ฉะนั้นนี่คือหนึ่งในเหตุผลซึ่งมีลักษณะพิเศษที่จะทำให้ชวาณา

ไม่หายไป ลักษณะที่สองที่สำคัญคือ มิติทางการเมืองที่ทำให้ชาวนาไม่หายไปท่ามกลางแรงดึงเครียด รัฐทำหน้าที่บรรเทาปัญหาบางประการ ฉะนั้นจะเห็นว่ารัฐเข้ามาหาเกษตรกรแก้ปัญหาให้เกษตรกรเสมอ มีเงินมาให้ เมื่อเกษตรกรมีหนี้เยอะไม่เป็นไร มีทุนก้อนใหม่เข้ามา โดยเฉพาะรัฐประชาธิปไตยต้องการให้เกษตรกรเลือกตัวเอง แล้วอีกทางหนึ่งก็ต้องการให้เกษตรกรผลิตอาหารไม่เช่นนั้นคนจะไม่มีอาหาร

ดังนั้นหน้าที่ทางการเมืองข้อนี้จึงยังมีอยู่เสมอ อันนี้เป็นประเด็นที่สำคัญ เรื่องอื่นๆ ที่ตามมาอีก 2-3 ประเด็น สิ่งที่ผมห่วงคือเวลาที่เรารู้เรื่องความมั่นคงทางอาหาร โดยเฉพาะถ้าดูความมั่นคงทางอาหารให้ละเอียด เรื่องนี้จะทำให้คนชั้นกลางที่อยู่ในเมืองที่ไม่เข้าใจว่าอาหารมาจากไหน เริ่มเข้าใจมากขึ้นว่าความมั่นคงทางอาหารชั้นลึกหมายถึงชาวนาจะต้องสามารถยืนอยู่ได้ด้วย เขาถึงจะผลิตอาหารที่มั่นคงให้กับเรา แต่ในอีกทางหนึ่งมันเป็นวิธีคิดที่เห็นแก่ตัวในการเสนอความคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารเพราะว่าเอาทุกชัรยะสันของผู้บริโภคเป็นตัวตั้ง อันนี้ก็ต้องพิจารณาประเด็นระยะสั้นและระยะยาวให้ดี

จุดใหม่ ๆ ที่ผมพบในงานวิจัยอีกคือ เรื่องโครงสร้างอายุเฉลี่ยเพิ่มขึ้นซึ่งนี่ก็เป็นเรื่องใหม่ เรื่องไม่ใหม่ที่เจอแล้วก็คือชาวนาไปทำอย่างอื่นเพิ่มขึ้น ซึ่งจากงานวิจัยพบว่าคนที่ไปทำอย่างอื่นเพิ่มขึ้นเพราะที่ทำอยู่นั้นไม่พอกิน แต่ถ้ามองในระดับทฤษฎีนักวิชาการเขาบอกว่าที่ต้องไปทำอย่างอื่นเพิ่มขึ้น ก็เพราะว่าวิธีการผลิตข้าวในปัจจุบันไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ แต่วิธีการแก้ปัญหาของเราแทนที่สังคมเราจะพัฒนาเทคโนโลยีให้ไปได้มากกว่านี้ แต่ก็ไม่ได้ทำ เพราะลำพังชาวนาไม่สามารถพัฒนาตรงนี้ได้ ทำให้ชาวนาต้องดิ้นรนไปทำอย่างอื่น ไม่ใช่เพราะว่าไม่เงินอย่างเดียว ที่ผ่านมามีบริษัทใหญ่ไม่ได้มีปัญหาถึงขนาดว่าต้องพัฒนาเทคโนโลยีขั้นสูง แต่อีกทางหนึ่งก็คือชาวนาทำแล้วรู้สึกชาวนาทำก็ได้แค่นี้ ชาวนาไปทำอย่างอื่นดีกว่า เพราะชาวนาไม่ได้มีหน้าที่ผลิตข้าวให้มีผลต่อหน่วยเพิ่มขึ้น

อีกประเด็นหนึ่งที่ผมขอโยนให้ชัดเจนในส่วนที่เราค้นพบจากงานวิจัยเกษตรกร ว่ามีองค์กรใหม่ ๆ ในการช่วยแก้ปัญหาของชาวนา แต่ประเมินจากองค์กรต่าง ๆ ที่เกษตรกรพูดถึง อาจจะกระจุกอยู่เฉพาะเรื่องของการเจรจาต่อรองหนี้สิน ขณะที่ภาพใหญ่ในวันนี้ การวิจัยอีกหลายชุดเขาพยายามที่จะเชื่อมโยงเรื่องชาวนาเข้ากับวิกฤตทางการเมืองในระดับชาติ ในงานวิจัยของโลก นักวิชาการในอินเดีย พบความเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาก็คือว่าชาวนาในอดีตเรานิยามว่าสังคมของชาวนาเป็นสังคมที่มีลักษณะพิเศษแบบหนึ่งคือมีวัฒนธรรมแบบช่วงรอยต่อจากเก่าสู่ใหม่ ซึ่งมักจะจะต้องรวมตัวกันต่อสู้กับโลกภายนอกที่เข้ามากดขี่ขูดรีดชาวนาโดยเฉพาะจากรัฐ

แต่ในวันนี้ นักวิจัยในอินเดียค้นพบว่าโครงสร้างของรัฐต่าง ๆ โครงการต่าง ๆ แทรกซึมเข้าไปในชีวิตของหมู่บ้านหมดแล้ว คือชาวนาไม่เห็นแล้วว่าของเหล่านี้เป็นของภายนอกที่จะทำลายสังคมชาวนาแล้ว ทุกวันนี้ชาวนานวนเวียนอยู่กับโครงการต่าง ๆ ของรัฐ จนมันแทบจะกลายเป็นองคาพยพของชาวนาไปแล้ว แล้วชาวนาก็มีความสามารถในการต่อรองสูง จะเอาโครงการมูลค่าเท่าไรหรือโครงการใหม่ก็ทำได้ ฉะนั้นชาวนาเขาไม่ได้ปฏิเสธอะไรหรือถูกรัฐครอบงำอย่างสมบูรณ์ มันเป็นเรื่องการเจรจาต่อรองในหลายรูปแบบมากกว่า ซึ่งมันต่างจากเดิมที่เรามองว่าชาวนาจะถูกกดขี่จากรัฐอย่างสมบูรณ์ เราจะเห็นเครือข่ายต่าง ๆ ทำหน้าที่ของตัวเอง แต่ว่าที่ผ่านมา เรามักจะมองเห็นอย่างเดียวกว้าง ๆ ที่ชีวิตของชาวนาจะเกี่ยวของอยู่หลายเรื่อง เนื่องจากชาวนาเองมีหลายเครือข่ายมาก ๆ บางที่เป็นเครือข่ายสตรี ก็อาจใช้กองทุนสตรี หรือ มี อบต. เราก็ไปเอากองทุนอบต. ฉะนั้นการพูดถึงหนี้สินของชาวนาในงานวิจัยเรายังไม่ได้เชื่อมโยงกับเรื่องอื่น ๆ ซึ่งมันเป็นการอยู่รอดของสังคมชาวนา

โดยสรุปแล้วผมพูดอะไรหลาย ๆ เรื่อง ยังดีใจถ้าเกิดจะศึกษาชาวนา คือหนึ่งยังอยากมีชาวนาให้ศึกษา สองความแตกต่างคือทุกข์ของชาวนามีความซับซ้อน แต่ชาวนาก็ยังคงดำเนินอยู่ トラบไคที่ยังมีวิกฤตของสังคมในการสะสมทุนในวันนี้ ลักษณะพิเศษของโลกคือในทางหนึ่งยังจำเป็นต้องมีอาหารและในอีกทางหนึ่งทุนใหญ่พยายามหลีกเลี่ยงความเสี่ยง เพราะฉะนั้นชาวนาก็ต้องมาแบกรับความเสี่ยงให้ทุนและต้องเป็นผู้ผลิตอาหารเลี้ยงโลก แต่ในการพูดแบบนี้คุณก็ต้องเอาชาวนาเป็นตัวตั้งในการขับเคลื่อนด้วย ไม่เช่นนั้นประชาชนก็ไม่รู้ว่าชาวนาเป็นผู้ผลิตอาหารให้เรา หรืออาจไม่ได้มองถึงความเสี่ยงของชาวนา ส่วนสุดท้ายที่ผมตั้งคำถามไว้ก็คือทิศทางต่อสู้ของชาวนาเองจะเป็นอย่างไร

ทิศทางต่อสู้ส่วนใหญ่จะเป็นการตั้งรับและการประนีประนอมหนี้ ซึ่งจะไม่นำไปสู่การระเบิดประเด็นออกมาเพราะว่าสุดท้ายแล้วทุกคนยังต้องพึ่งพาอาศัยกันอยู่ ทุนนิยมต้องการชาวนา รัฐต้องการชาวนา ชาวนาก็ต้องการคนเหล่านี้ ฉะนั้นความเชื่อแบบโบราณที่บอกว่าชาวนาจะนำการปฏิวัติสังคมนั้นคงไม่จริง วันนี้มันก็ต้องต่อรองเจรจากันไปเรื่อย ๆ บางทีชาวนาก็มองว่าทำไม่รัฐและทุนใจดีกับเราจริง トラบไคที่ประชาชนยังกินข้าว รัฐและทุนก็ใจดีกับเราอยู่ เพราะยังไม่อยากอยู่บนความเสี่ยง

ดวงดาว อีสสิริยะ ไทยพีบีเอส (ผู้ดำเนินรายการ)

ต่อไปในเรื่องของที่ดินทำกินซึ่งจะกระทบในเรื่องของความมั่นคงทางอาหารด้วย เชิญชุมชนชาวสวนทางภาคใต้จากบ้านไร่เหนือ จังหวัดตรังคะ

เอกอรุณ สุขรอด เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร

พูดถึงความมั่นคงทางอาหารของปักษ์ใต้ที่เทือกเขามะพร้าว เล่าให้ฟังคร่าวๆ จากงานวิจัยที่โลโคลแอด และพวกเราช่วยกันทำวิจัยกันออกมา พื้นที่ไร่เหนืออยู่บนพื้นที่เทือกเขามะพร้าวเป็นพื้นที่ชุ่มชื้น ระหว่างหุบเขาเป็นพื้นที่ที่มีความอ่อนไหวทางกายภาพ แน่นนอนอยู่แล้วว่าต้องมีความสำคัญในระดับหนึ่งซึ่งหน่วยงานต่าง ๆ หวงแหนสวนสภาพทั่วไปของพื้นที่ในไร่เหนือเป็นสภาพชุมชนดั้งเดิม ก่อตั้งเมื่อประมาณพ.ศ. 2460 มีหลักฐานที่อ้างอิงได้หลาย ๆ อย่าง สมัยก่อนอาชีพที่เรายึดถือกันอยู่ก็คือทำสวน ทำไร่ ปลูกข้าวกินเอง ทำสวนผสมผสาน ใช้พืชพันธุ์ทุกอย่างทุกอย่างที่มีในพื้นที่ในการดำเนินวิถีชีวิตมาตลอด นั่นคือพวกเราพึ่งพิงธรรมชาติ มีการปลูกข้าวที่เราเรียกว่าข้าวไร่ แต่หลังจากนั้นมามีการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่างเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากนโยบายของรัฐซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเราที่อยู่กับมาโดยการพึ่งพิงธรรมชาติ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการเปลี่ยนแปลงไปมากพอสมควร ยกตัวอย่างให้เห็นชัดเจนคือนโยบายของ สกย.(สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง)

วิถีการดำรงชีวิตของชาวสวนสามารถที่จะปลูกอะไรได้ในสวนยาง มีพืชทุกชนิดในสวนยางให้พวกเราใช้ประกอบอาหาร แต่เมื่อนโยบายรัฐโดยสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเข้ามา ปกติพ่อดันยางพาราเราหมดอายุเราก็โค่นปลูกใหม่ แต่เพราะไม่มีใครไม่ยอมรับทุนจากการส่งเสริมการปลูกยางใหม่ทดแทน นโยบายเหล่านี้ทำให้เราต้องโค่นทุกสรรพสิ่งในสวนยางทิ้งแล้วก็เผาไฟให้หมดเพราะนั่นคือเงื่อนไขของ สกย. ที่เราจะได้รับทุนส่งเสริม เราต้องโค่นผลไม้ซึ่งเคยเป็นแหล่งอาหารและรายได้ในการดำเนินชีวิตของเราโดยที่ก่อนหน้านี้พวกเราไม่ต้องพึ่งพิงโลกภายนอกไม่ต้องพึ่งพิงหลาย ๆ อย่างไม่ต้องซื้อไม่ต้องหา และจากการที่เราโค่นทิ้งแบบนี้ทำให้เราขาดความมั่นคงทางอาหารไปแล้วข้อหนึ่ง และก็ยังเป็นเรื่องของนโยบายของรัฐอีกที่ทำให้พวกเราหมดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย นั่นคือการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติฯ ทับที่ดินทำกินของพวกเรา ในปีพ.ศ. 2525 แล้วเข้ามาทำการจริงจึงเป็นรูปธรรม ฟันธงเราโดนจับกุมจริง ๆ เมื่อปีพ.ศ. 2530-2531 ซึ่งอยากรู้ว่าแต่ สกย.ที่ทำให้เราโค่นทุกสรรพสิ่งเลย เมื่อกรมอุทยานแห่งชาติฯ เข้ามายิ่งหนักกว่า สกย. เพราะชาวบ้านจะโค่นต้นยางก็ไม่ได้ ปลูกใหม่ก็ไม่ได้ ความมั่นคงทางอาหารของพวกเราโดนตัดลงไปแล้ว

เราบอกได้ว่าเราอยู่ในพื้นที่ที่มีความอ่อนไหวโดยสามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติในพื้นที่นั้นได้ ยกตัวอย่างจากงานวิจัยที่เราได้ไปศึกษาค้นคว้า พืชพันธุ์ทุกชนิด พืชพันธุ์หรือว่าต้นไม้ต่าง ๆ ที่เราใช้ในการประกอบอาหารใช้ในการดำรงชีวิตของเราเอง ล้วนเป็นพืชพื้นเมือง ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในพื้นที่นั้น เกือบร้อยชนิดที่เป็นพืชประจำถิ่นของพวกเราใช้บริโภค เราสามารถใช้พืชที่เป็นสมุนไพรพื้นถิ่นในการรักษาโรคเล็กน้อย สามารถใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านคนรุ่นผู้เฒ่าผู้แก่ในการดำรงชีวิต หายามาใช้รักษาสุขภาพกันเองได้

หลังจากที่นโยบายของรัฐได้เข้ามา จากสวนดั้งเดิมที่เราทำเราสร้างขึ้นมาเป็นสวนสมรม ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงมาเป็นสวนหลาย ๆ ประเภท เช่น สวนสมรมที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่ที่สามารถปลูกพืชหลาย ๆ ชนิด นอกเหนือจากยางพารา เป็นพืชเศรษฐกิจสำหรับคนปักษ์ใต้ เข้าไปดูสวนยางพาราของพวกเราหลายคนคิดว่ายางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว แต่ยางพาราเราเป็นสวนกินได้ พืชผักหลาย ๆ ชนิดที่งอกขึ้นเองตามธรรมชาติในสวนยางพาราของพวกเราทุกวันนี้ ยังสามารถเก็บเกี่ยวมาประกอบอาหารเลี้ยงลูกเลี้ยงหลานอยู่ในปัจจุบัน ยกตัวอย่างพืชประจำถิ่นที่หาได้ยาก พืชตระกูลบอนหลาย ๆ ชนิด พืชชนิดนี้เราสามารถบอกกับสาธารณะได้เลยว่าถ้าพื้นที่ไหนไม่มีความอุดมสมบูรณ์ของดิน พืชชนิดนี้ไม่สามารถงอกขึ้นมาได้ แล้วก็ไม่สามารถนำมาทำเป็นอาหารได้

พืชบอนชนิดเดียวสามารถตอบโจทย์ได้ หลายๆ อย่าง อย่างหนึ่งพื้นที่ต้องไม่มีสารเคมี นั้นแสดงว่าในสวนเราไม่ทำลายธรรมชาติไม่ทำร้ายสิ่งแวดล้อม สวนข้างเคียงถ้าใช้สารเคมีในการฉีดพ่นบริเวณใกล้เคียงก็จะไม่มีพืชชนิดนี้งอกเงยขึ้นมา นี่คือนโยบายที่เราสามารถตอบโจทย์ได้ว่าพวกเราสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้อยู่กลมกลืนกับธรรมชาติได้ด้วยการรักษาสิ่งแวดล้อม

สำหรับการนำเสนอความมั่นคงทางอาหารของพวกเขาชุมชนบ้านไร่เหนือจากเทือกเขาบรรทัดอาจจะไม่ครบทุกเรื่องในเชิงวิชาการ แต่ก็อยากจะนำเสนอความมั่นคงทางอาหารจากวิถีชีวิตของพวกเขาจริง ๆ ที่อาศัยพึ่งพิงธรรมชาติอย่างไร พวกเราได้รับประโยชน์จากธรรมชาติอย่างไร ธรรมชาติให้ที่พึ่งพิงโดยที่ไม่ต้องอาศัยโลกภายนอกมาก

อาจารย์ปิยาพร อรุณพงษ์ นักวิจัยประจำโครงการ

เริ่มต้นจากการทำงานวิจัย ประเด็นแรกเรื่องความมั่นคงทางอาหารซึ่งเป็นโจทย์ที่ตั้งคำถามกับสังคมไทย การทำงานเราไม่ได้เลือกในเชิงประเด็นอย่างเดียว แต่เราอยากจะทำงานวิจัยเป็นตัวเสริมในการทำงานพื้นที่ ในประเด็นนี้จะทำให้การพูดถึงความมั่นคงทางอาหารไม่ได้มองแค่ชาวนาหรือเกษตรกรเพียงอย่างเดียว แต่มองถึงความสัมพันธ์ของชุมชนและสังคมด้วย เราใช้การทำงานร่วมกับองค์กรที่ทำงานในพื้นที่ก็คือเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเทือกเขาบรรทัด และสภาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรแห่งประเทศไทย คือจะใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือการตรวจสอบสถานะของผู้ผลิตอาหารในสังคมจาก 2 พื้นที่ ซึ่งก็พบว่าพื้นที่ที่มีความเสี่ยงในการสูญเสียที่ดิน ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของชีวิตเกษตรกร นี่คือขั้นแรกในการที่เราทำงานวิจัยกัน อยากจะใช้งานวิจัยเป็นภาพสะท้อนขององค์กรเพื่อให้เกิดการตรวจสอบตัวเอง ในแง่นี้คิดว่าจะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้การแก้ไขปัญหาอยู่ในสถานะรับกับปัญหาได้ อีกมุมหนึ่งก็คือการเอาแนวคิดความมั่นคงทางอาหารไปใช้ในการถกเถียงแลกเปลี่ยนแล้วก็ศึกษาเรียนรู้กับทางพื้นที่ด้วย เพื่อจะเป็นประเด็นสำคัญที่จะขยายงานต่อทั้งสององค์กรที่เราร่วมงานกัน

ในระดับพื้นที่ มีความชัดเจนจากวิทยากรทั้งสองท่านที่ได้นำเสนอไป ส่วนตัวดิฉันเองจะเชื่อมโยงภาพของสถานการณ์ในระดับพื้นที่กรณีในการศึกษาวิจัย ซึ่งถ้าเรามองจากมุมนี้แล้วให้นัยยะต่อความมั่นคงทางอาหารของสังคมอย่างไรบ้าง อย่างที่กล่าวไปแล้วว่างานวิจัยตั้งโจทย์จากชุมชน ส่วนหนึ่งเราอยากจะทำคำถามที่เป็นนัยยะสะท้อนในการวิจัยกับสังคมว่า ถ้าการจัดการหรือว่าสถานะความมั่นคงทางอาหารของประเทศมีแนวโน้มไปในลักษณะนี้แล้ว สังคมไทยจะก้าวต่อไปอย่างไรในเรื่องของทิศทางความมั่นคงทางอาหาร อันนี้ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ยอยากจะทำโจทย์ความมั่นคงทางอาหารกับสังคมไทย ตอนนี้อยากการเป็นครัวทั่วมุมโลก แต่ตอนนี้เราเองยังไม่เข้าใจว่าครัวของโลกมีสถานะความเป็นอยู่อย่างไร สำหรับลักษณะที่เป็นข้อหลักของงานวิจัยเราจะพบระบบการผลิตของเกษตรกร ที่มีการเปลี่ยนแปลงในการผลิตที่สำคัญ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงนัยยะความมั่นคงทางอาหารเป็นประเด็นหลัก คือทั้งสองพื้นที่ถือได้ว่ามีแรงกดดันต่อการสูญเสียที่ดิน ไม่ใช่การสูญเสียที่ดินจากการที่ที่ดินถูกขายไปหรือการที่ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินเพียงอย่างเดียว แต่มันสูญเสียทั้งความมั่นคงในการใช้ประโยชน์และความมั่นใจในการดำเนินชีวิตด้วย จากลักษณะตัวเลขที่พิกมอสังเกตเห็นภาวะลดลงของเกษตรกร ดันทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้นจากภาวะหนี้สินที่เพิ่มพูนจนกระทั่งชาวนายังไม่ตายแต่หายใจลำบาก ก็เป็นสถานะที่สะท้อนว่าผู้ผลิตอาหารของสังคม มีอาการที่ลำบาก การใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหาร แม้ว่าในปัจจุบันจะมีเทคโนโลยีการเกษตรที่ไม่ได้ปลูกพืชเพียงในดินอย่างเดียว แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าที่ดินเป็นพื้นฐานปัจจัยการผลิตที่สำคัญ

จะเห็นได้ว่าลักษณะของความมั่นคงทางอาหารมีภาพหลัก ทั้งในเชิงผลผลิตที่กระแสของพืชอาหารถูกกำหนดโดยทิศทางของกลไกทางตลาด พืชอะไรที่ไม่ตอบสนองราคาตลาดก็จะถูกกำจัดออกไป แต่อานาคดพิกมอบอกว่าเราอาจจะต้องกินอาหารเหมือนไก่ เป็นข้าวที่เราถูกสั่งให้กิน คือบริษัทจะสั่งอะไรก็จำเป็นต้องกิน เรื่องของอาหารมีน้อยลง ลักษณะของผู้ผลิตอาหารที่เราพบจากการวิจัยเนื่องจากลักษณะประชากรที่เราศึกษาเป็นเกษตรกรที่มีภาวะหนี้สินเป็นหลัก มันจะเห็นความเฉพาะความเปราะบางของกลุ่มคนที่เราศึกษา นอกจากการลดลงของเกษตรกรที่กว่า 80 % ไม่ได้กลับมาทำนาแล้ว เขายังไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน หรือไม่มีความมั่นคงทางอาชีพ

โครงสร้างของผู้ผลิตอาหารเป็นทั้งผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นบุคคลที่ต้องการสวัสดิการทางสังคม แต่เมื่อเขาสูญเสียความสามารถเข้าถึงอาหารก็เป็นปัญหาที่รัฐจะต้องจัดการปัญหาเหล่านี้ให้ด้วย ไม่นับรวมปัญหาหนี้สินและการไม่กลับมาทำอาชีพการเกษตรของคนรุ่นอนาคต ในลักษณะเดียวกัน ก็จะพบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินของผู้ผลิตอาหาร มีผู้ผลิตหน้าใหม่เกิดขึ้น คือ กลุ่มธุรกิจการเกษตร และกลุ่มทุนที่เข้ามาถือครองที่ดินแต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์หรือให้ชาวนาเช่าทำนาอยู่ก็เพิ่มมากขึ้น ทิศทางผู้ผลิตอาหารจะมีการสวนกระแสกัน ยกภาพง่าย ๆ การที่กลุ่มทุนเข้ามาควบคุมการผลิตอาหารหลัก จะก่อให้เกิดความเสี่ยงหรือว่าความเปราะบางอย่างไร สถานการณ์นี้ถ้าท่วมจะเห็นได้เลยว่าถ้าคนเมืองไม่สามารถเข้าถึง แม็คโคร โลตัส อาหารของเราจะถูกตัดขาดออกไป แต่ว่าในระบบชุมชนหรือว่าท้องถื่นเองจะมีแหล่งอาหารกระจายอยู่ตามชุมชนต่าง ๆ ทำให้มีลักษณะอาหารกระจาย คนสามารถเข้าถึงได้ ถ้ามีผู้ผลิตรายใหญ่รายเดียว ความมั่นคงทางอาหารมันก็อยู่โดดเดี่ยว คือถ้าเกิดร้านค้าถูกตัดขาด เราก็ถูกตัดความมั่นคงทางอาหารไปด้วย

สำหรับเรื่องการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรกรรมในการวิจัย ใช้แนวทางความมั่นคงทางอาหารมาเป็นหลักในการศึกษา เป็นการมองปัญหาที่ตรงข้ามกับสังคมบนหลักการพื้นฐานที่บอกว่าความมั่นคงทางอาหาร มันต้องตอบสนองความต้องการด้านความเป็นอยู่ ชีวิตที่ดีของมนุษย์ และนำไปสู่การวิเคราะห์ปัญหาของระบบอาหารคือ ไม่ใช่ผลผลิตเพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องวิเคราะห์ไปให้เห็นถึงปัญหาในระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม อย่างที่อาจารย์พิชญ์ได้ชวนพวกเราวิเคราะห์ไปว่าเกษตรกรหรือว่าชาวนาถูกเกาะเกี่ยวอยู่ภายใต้แนวคิดหรือว่าระบบการครอบงำอะไรหลาย ๆ อย่าง

ภายใต้หลักการแนวคิดความมั่นคงทางอาหาร ให้การยอมรับในเรื่องของสิทธิในการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นสิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรในลักษณะต่าง ๆ และเพื่อที่จะก่อให้เกิดประเด็นในการคุยและการวางแผนในการทำงานกับองค์กรชุมชนต่อไปด้วย นี่คือนะประเด็นที่ดิฉันได้พูดไปแล้วว่า ณ ปัจจุบัน เราได้เห็นกระแสความมั่นคงทางอาหาร ตั้งแต่แนวคิดของนโยบายรัฐไปจนถึงการแปรนโยบายไปสู่การปฏิบัติ นั่นคือเรื่องของอาหารกำลังถูกแปรจากครัวบ้าน แปรจากครัวชุมชน ไปสู่ครัวโลก

แต่ว่าภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ทำให้เห็นและตอบคำถามอย่างชัดเจนว่าความเข้มแข็งของภาคเกษตรกำลังจะลดลง ตั้งแต่กระบวนการการผลิต สิ่งแวดล้อมที่กำลังเสื่อมโทรมเปลี่ยนแปลงขึ้นรุนแรง รวมถึงนโยบายในการพัฒนาที่ไม่ตอบสนองความต้องการของผู้ผลิตอาหาร หรือที่อาจารย์พิชญ์พูดว่าไม่ได้เอาทุกข์ของพวกเขาเป็นตัวตั้ง

ทิศทางความมั่นคงทางอาหาร ถ้าพูดถึงทิศทางในเรื่องอาหารมีการเพิ่มขึ้นของพื้นที่เพาะปลูก แต่พื้นที่เพาะปลูกกลายเป็นว่าไปตอบสนองต่อตลาดเป็นหลัก ไม่ได้ตอบสนองคนกินเป็นหลัก ในลักษณะเดียวกันพื้นที่หัวไร่ปลายนา พื้นที่อาหารตามธรรมชาติก็ลดลงด้วย การเข้าถึงอาหารโดยที่ไม่ต้องควักกระเป๋าจ่ายก็ลดน้อยลง ปริมาณผลผลิตที่เพิ่มขึ้น เราก็ต้องใช้ปัจจัยการผลิตเพิ่มมากขึ้นด้วย ในขณะที่เดียวกันที่ลดลงก็คือคุณภาพและความปลอดภัย ทั้งคุณภาพปัจจัยการผลิต ที่ดิน และคุณภาพของอาหาร

นอกจากนี้การเพิ่มขึ้นในเชิงเทคนิคความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ ก้าวหน้าขึ้น แต่ความหลากหลายของพืชอาหาร ความสมดุลของสุขภาพลดน้อยลง มีการเพิ่มขึ้นของทุนธุรกิจอาหาร ธุรกิจการเกษตร ซึ่งตอบสนองความต้องการของตลาดอาหารโลก ในขณะที่เดียวกันผู้ผลิตอาหารลดจำนวนลง มีการเพิ่มขึ้นของการเช่าพื้นที่ทำนา ผู้ผลิตเองไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ส่วนนี้เองที่ทำให้ทิศทางของงานวิชาการที่จะศึกษาชาวนาในฐานะผู้ผลิตในอนาคตอาจจะต้องเปลี่ยนเป็นแรงงานหรือผู้ประกอบการ

นอกจากนี้ในเรื่องของรายจ่ายค่าครองชีพ พบว่าสำหรับกลุ่มที่ศึกษารายจ่ายค่าอาหารสูง ในเชิงภาพรวมของประเทศ สัดส่วนเรื่องค่าใช้จ่ายอาหาร เขาอธิบายว่าคนรวยมีค่าอาหาร 11% ของรายได้ที่มี แต่ว่าคนจนก็คือเกษตรกรผู้ผลิตอาหารต้องจ่ายค่าอาหารถึง 47% ของรายได้ที่มี แปลว่าในสัดส่วนที่ต้องซื้อกินทั้งหมด แต่เกษตรกรที่มีฐานะยากจนอยู่แล้วต้องจ่ายค่าอาหารแพงกว่าคนรวยที่เขาเงินทองมากกว่า ดิฉันขอกลับมาเพิ่มเติมประเด็นงานศึกษา เราศึกษาใน 2 ระดับ ระดับครัวเรือน คือสภาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรแห่งประเทศไทย อีกด้านหนึ่งเราศึกษาเรื่องสถานะความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเทือกเขาบรรทัดที่หมู่บ้านไร่เหนือ ดิฉันพูดถึงเรื่องของความเข้มแข็งของภาคเกษตรที่ลดลง แต่ในขณะที่เดียวกันมุมมองในระดับชุมชน ความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรก็ทำให้เห็นทิศทางของความมั่นคงในอีกมิติหนึ่ง

งานศึกษาครั้งนี้ไม่ได้เป็นงานศึกษาที่ยืนยันถึงความสามารถในการพึ่งพาตัวเองด้านอาหารที่มีในระดับพื้นที่เท่านั้น แต่ในกระแสการศึกษาและนักคิดระดับโลก มีการยอมรับศักยภาพของชุมชนในเชิงการจัดการทรัพยากรและการเข้าถึงอาหารในมิติของชุมชนไว้เยอะมาก กรณีที่เราศึกษามีกลุ่มชุมชนที่พึ่งพาทรัพยากรทางอาหารจากป่า ซึ่งแนวความคิดทางวิชาการ ป่าคือทรัพยากรสาธารณะ หรือสมบัติที่เป็นสาธารณะของประเทศ ในอดีตการจัดการทรัพยากรสาธารณะจะมอบอำนาจไว้ให้ 2 ส่วนคือสิทธิของรัฐในการดูแลจัดการ กับการสร้างแรงจูงใจให้กับเอกชนในการสัมปทานให้เข้ามาบริหารจัดการ เพราะเชื่อว่าถ้าหากนอกเหนือจาก 2 กลุ่มนี้แล้วการจัดการโดยส่วนอื่น ๆ จะไม่เกิดประสิทธิภาพ แต่ในระยะหลังถ้าใครติดตามข่าวจะมีกระแสแนวคิดที่พูดถึงการจัดการทรัพยากรร่วมโดยองค์กรชุมชน นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลเมื่อปี 2009 ได้อธิบายความคิดและศักยภาพในเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจน

สิ่งสำคัญที่สะท้อนมาสู่การจัดการทรัพยากรโดยเฉพาะมิติป่าไม้ในสังคมไทย จะเห็นว่า มิติการอนุรักษ์ของสังคมไทย มอบอำนาจเอาไว้ให้รัฐเป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้าเรามองให้ชัดถึงลักษณะสำคัญของทรัพยากรสาธารณะหรือว่าทรัพยากรส่วนรวม จะเห็นได้ว่ามีลักษณะที่สำคัญคือเป็นทรัพยากรที่ไม่สามารถกำหนดขอบเขตได้หรือ

ในทางทฤษฎีบอกว่าจะไม่สามารถล้อมรั้วขอบเขตได้ และทรัพยากรสาธารณะมีค่าใช้จ่ายมหาศาลในการดูแล ยิ่งถ้าเป็นเชิงระบบนิเวศและเชิงกายภาพด้วย เพราะฉะนั้นประสบการณ์ความสำเร็จของชุมชนที่สามารถใช้วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนในการอนุรักษ์จัดการ จึงเป็นข้อสรุปของการออกแบบกลไกในการจัดการทรัพยากรสาธารณะ ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับการพิสูจน์และยอมรับในระดับสากล นำไปสู่การเข้าใจถึงศักยภาพ ความสามารถ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่งตรงนี้ไม่ได้ตอบสนองประโยชน์ในเรื่องของการอนุรักษ์กับสังคมอย่างเดียว แต่ยังตอบสนองการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของคนในสังคม ซึ่งทำให้เห็นได้ว่าเป็นจริง ๆ แล้วเรื่องการอนุรักษ์ไม่ใช่เรื่องยากและไม่ต้องลงทุนมาก เพียงแต่สิ่งที่สำคัญและเป็นประเด็นที่ชุมชนทำงานเพื่อขับเคลื่อนเรื่องนี้มาตลอดคือสิทธิของชุมชนในการจัดการและใช้ประโยชน์

ในงานวิจัยเรื่องการจัดการระบบการผลิตและองค์ความรู้ของคนที่อยู่กับป่า ซึ่งการให้สิทธิหรือการได้รับสิทธิในการมีส่วนร่วมในการจัดการ จะไปเสริมสถานะของความรู้ความสามารถศักยภาพองค์กรชุมชน ที่ร่วมอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งหลักการของวิถีการผลิตหรือคุณค่าของระบบเกษตรกรรม เขาพูดถึงความเชื่อมโยงของ 3 ส่วนที่จะทำให้เกิดความมั่นคงทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม และเรื่องของอาหาร มันจะต้องเชื่อมโยงกับสังคมการผลิตบนพื้นฐานของการมีนิเวศที่ดี ความรู้ที่สอดคล้องกับทรัพยากร และมีชุมชน องค์กรชุมชนที่มีความรู้และประสบการณ์ จึงเป็นที่มาขององค์ประกอบ นัยยะของความมั่นคงทางอาหารที่เราได้จากการศึกษา และจากงานวิจัยการแลกเปลี่ยนในพื้นที่ สิ่งแรกคือองค์ความรู้ความมั่นคงทางอาหารในปัจจุบันเราไม่สามารถมองได้เฉพาะในเรื่องของปริมาณ แต่เราต้องพูดถึงคุณภาพและการดำรงอยู่ของประชากรในสังคมนั้น ๆ ด้วย ความมั่นคงทางอาหารที่เกิดขึ้นได้จะต้องมีองค์ประกอบของคน องค์กรชุมชนที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังต้องมีองค์ประกอบความรู้หรือประสบการณ์ของคนที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นด้วย และมีความมั่นคงบนฐานของสิ่งแวดล้อมหรือฐานนิเวศวัฒนธรรม อย่างกรณีหมู่บ้านไร่เหนือที่มีการนำเสนอบนไป ในพื้นที่ที่มีแปลงสวนผสมสร้างใหม่ที่บอกว่าจริง ๆ ในเชิงการอนุรักษ์ การที่เห็นต้นไม้เยอะ อาจจะมองว่ามันอุดมสมบูรณ์แต่จริง ๆ แล้วในความอุดมสมบูรณ์ต้องประกอบไปด้วยวิถีชีวิตของผู้คนที่พึ่งพาทรัพยากรนั้นได้ด้วย อาจจะต้องตั้งคำถามไปกับหน่วยงานที่ทำหน้าที่อนุรักษ์ว่า ถ้าการอนุรักษ์เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนในอนาคต แต่คนในปัจจุบันเดือดร้อนการอนุรักษ์มันจะมีความหมายเพื่ออะไร

แนวคิดที่พูดถึงความมั่นคงทางอาหารบนฐานนิเวศทางวัฒนธรรม ถือได้ว่ากลไกหรือกติกาที่ชุมชนคิดในการจัดการป่าที่ไร่เหนือไม่ได้สมบูรณ์เพียงธรรมชาติอย่างเดียว แต่ยังต้องมีความสมบูรณ์ภายใต้กฎกติกาภายในชุมชนที่มีการจัดการร่วมกัน เช่น ข้อห้ามหนึ่งที่ว่าทำไร่ระบบนิเวศที่บ้านไร่เหนือถึงยังสมบูรณ์อยู่ นั่นคือกติกาที่ยังอยู่ มีการห้ามทำลายหรือว่าปรับเปลี่ยนสภาพนิเวศที่เป็นแบบเดิม ทั้งนี้ก็เพราะว่าคนที่อยู่ในที่นั่นเข้าใจว่าถ้าป่าอยู่คนก็อยู่ ความสมบูรณ์ของนิเวศก็คือความสมบูรณ์ของทั้งตัวเขาเองแล้วก็แปลงที่เขาปลูก รวมทั้งชีวิตและเศรษฐกิจในชุมชนด้วย อย่างเช่นที่เขาพยายามว่าการมีอาหารกินก็ไม่ได้แค่พูดถึงการมีอาหารกินอย่างเดียว แต่ยังต้องมีความสามารถในการหาอาหารได้ด้วยตัวเอง ระบบอาหารแบบบ้านไร่เหนือเป็นระบบที่พึ่งพาทรัพยากร ซึ่งก็คือพื้นฐานของสังคมไทย คือต้องมีการเรียนรู้พัฒนาเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารให้ตัวเองด้วย

ความรู้ที่ได้เรียนรู้จากบ้านไร่เหนือ ซึ่งเป็นความรู้จากชุมชน ตัวอย่างเช่น ถ้าเป็นคนเมืองที่ปลูกผักซีฝรั่งก็จะเด็ดไปทั้งต้น แต่วิถีชีวิตที่ใช้ประโยชน์พร้อมกับการอนุรักษ์ เขาจะเด็ดเฉพาะตัวใบไปประกอบอาหารแล้วก็ปล่อยให้เมล็ดแก่มันขยายพันธุ์เองโดยธรรมชาติ อันนี้เป็นการอนุรักษ์โดยที่ไม่ต้องลงทุน แต่ว่ามันต้องอาศัยการศึกษาเรียนรู้วิถีและมององค์ความรู้เข้าไปจัดการ หรือต้นเอื้องข้างชาวบ้านเห็นว่าลำต้นชนิดนี้มีน้ำมันมาก สามารถใช้ดื่มทดแทนเมื่อกระหายน้ำเวลาเข้าป่าได้ ความรู้เหล่านี้จะช่วยสะท้อนให้เห็นว่าสังคมปัจจุบันที่เข้าชั้นวิศวะหรือมีการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ องค์ความรู้เกี่ยวกับป่าและธรรมชาติจึงยังมีความจำเป็น รวมถึงการที่องค์กรชุมชนมีการแลกเปลี่ยนความรู้กันในพื้นที่ ทำให้ฉลาดหรือมีความรู้เพิ่มขึ้นในการทำกิน อันนี้ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าพืชบางชนิดที่มีอยู่ในพื้นที่แต่คนที่อยู่ในนั้นไม่รู้ว่าจะใช้ประโยชน์อย่างไร จนกระทั่งไปเยี่ยมเยียนเพื่อนบ้านอื่น ๆ เราก็จะรู้ว่าต้นนี้มันก็กินได้ ใช้ทำอาหารได้ เพราะฉะนั้นความรู้ ต้องมีการแลกเปลี่ยนต้องพัฒนาร่วมกันด้วย

จากประเด็นที่นำเสนอเรื่ององค์ประกอบความมั่นคงทางอาหาร จะเห็นได้ว่าการขับเคลื่อนหรือทิศทางความมั่นคงทางอาหารของสังคมบ้านเรา จะต้องขับเคลื่อนในหลายมิติพร้อม ๆ กันไม่ใช่การส่งเสริมศักยภาพการปลูกหรือการส่งออกไปต่างประเทศอย่างเดียว ซึ่งเวลาพูดถึงความมั่นคงทางอาหารในสังคมไทย เรามักจะพูดถึงเรื่องตลาด เรื่องการส่งออก เรื่องราคา เรื่องรายได้เป็นหลักแต่ประเด็นอื่น ๆ อาจจะยังไม่มีการให้ความสำคัญจากงานวิจัยจึงมีข้อเสนอว่าในเมื่อเราเห็นการประกอบสร้างของภาพความมั่นคงทางอาหารในหลายมิติ ในหลายระดับ ข้อเสนอของการขับเคลื่อนก็ควรต้องเป็นแบบเชิงซ้อน คือมีหลายระดับของการขับเคลื่อนด้วย ไม่ใช่การทำให้เป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อย่างที่นำเสนอไว้ว่าต้องมีการขับเคลื่อนหรือการมองในหลายลักษณะ หลายมิติตั้งแต่ใน

เรื่องฐานทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดการระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน และการตลาด ฐานของเกษตรกร องค์กรชุมชนแล้วก็สังคม ฐานของเศรษฐกิจก็มีความสำคัญแต่ว่าต้องเน้นไปที่ชุมชนเป็นหลัก เพราะว่าเศรษฐกิจประเทศก็ไปไม่รอดหากสังคมอยู่ไม่ได้

ในขณะที่เดียวกันต้องมีการพูดถึงในเรื่องของฐานนโยบายสาธารณะ อย่างที่ปรากฏชัดและเป็นข้อเสนอจากการวิจัย คือเรื่องของสิทธิชุมชน ทั้งสิทธิในการพัฒนาตัวเอง สิทธิในการจัดการ รวมถึงนโยบายสาธารณะในเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นภาคกลางและภาคใต้ ส่วนตัวได้มีโอกาสเข้าไปคุยกับรัฐไม่ว่าจะเป็นกรมที่ดินและที่อื่น ๆ หน่วยงานเหล่านี้ยังไม่มีทิศทางหรือนโยบายการจัดการเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ เพราะฉะนั้นในเชิงของงานวิจัยข้อเสนอหลักอาจจะต้องเป็นการขับเคลื่อนร่วมกัน

สุกชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด

ผมจะนำเสนอ 2 ส่วน คือ ไลฟ์สไตล์ของคนรุ่นลูก และความรู้ที่เราไปทำนา เราเรียกว่าเป็ยกสลับแห่งแก่งข้าว พื้นฐานของชาวนาที่เราเชื่อคือเรื่องของศักยภาพ ศักยภาพในการทำนาและความรู้เสริม ที่ผมเสนอเป็นเรื่องของการชี้ชวนอะไรใหม่ ๆ จากความรู้ที่ผมมีโอกาสไปศึกษางานต่างประเทศ ได้เห็น ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย ก็ไปดูว่าศักยภาพชาวนาต่างประเทศเขาเป็นอย่างไร และความรู้ที่เอามาเสริม ซึ่ง 3-4 ตัวนี้เป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงเรื่องระบบเพาะปลูกข้าวในปัจจุบันและอนาคต เรื่องของระบบการผลิตข้าว ระบบการใช้เครื่องจักรที่จะเข้ามามีบทบาท และเราอยากเห็นที่ปรึกษาเครือข่ายชาวนามีอาชีพ กลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวปลอดสารพิษ ข้าวอินทรีย์ ผู้ก่อตั้งชาวนาวันหยุด แนวคิดในการทำงานของเราเน้นอยู่ 3 เรื่อง คือ การลงชั้นเรื่องความรู้ ประสบการณ์ เงินทุน เรื่องลงแขกเรามีกิจกรรมลงไปช่วยกับชาวบ้านในพื้นที่และแจกปันผล นั่นคือทุกคนจะได้ประโยชน์ร่วมกัน คือปัจจุบันภาวะความรุนแรงทางภัยธรรมชาติทำให้พืชที่เราปลูกได้รับผลกระทบ คือมีผลต่อภาวะต้นทุนโดยตรง ถ้าเรายึดติดกับแนวทางเพาะปลูกแบบเดิม อย่างเช่นเรื่องข้าวอาหารหลัก คือสิ่งที่เราพูดอยู่ 2 เรื่อง คือ หนึ่ง ข้าวไม่ใช้พืชน้ำ สอง เรื่องหญ้าไม่มากนัก เพราะชาวนาส่วนใหญ่ทำนาจะกลัวหญ้าและกลัวแมลง ถ้าปลูกข้าวแล้วหญ้ามาอยู่ นี่คือไม่ได้ผลผลิต แต่ปัญหาก็คือทุกวันนี้พื้นที่ชลประทานไทยมีแค่ประมาณร้อยละสิบสองของพื้นที่ในการทำนาทั้งหมด แล้วชาวนาก็คิดว่าต้องมีน้ำตลอด ทำให้มีปัญหาเรื่องการทะเลาะกัน ชาวนาสวนมากรวมกลุ่มกันก็เพราะทะเลาะกันเรื่องน้ำ

ผมก็เลยเอาเรื่องนี้เป็นกุศโลบายในการส่งเสริมก่อน อันนี้เรียกว่าท่อแก่งข้าวคือปกติถ้าปล่อยให้น้ำแห้งเราก็จะกลัวข้าวตาย แต่ว่าเอาจริง ๆ แล้วแช่น้ำ ข้าวมันไม่แตกกอ พอข้าวไม่แตกกอผลผลิตก็ลดลง เท่านั้นไม่พอพวกแมลงก็มา จนมาถึงการใช้สารเคมีในระบบการเพาะปลูกข้าว อันนี้เป็นหัวใจของปัญหา ผมก็เลยชี้ตรงนี้เป็นหลัก กระบวนการการย่อยสลายอินทรีย์วัตถุในดิน คือถ้าใช้น้ำตลอด จุลินทรีย์ไม่ได้ใช้ออกซิเจนก็จะเกิดแก๊สมีเทน แก๊สมีเทนก่อให้เกิดโลกร้อน ข้าวดูดซึมเข้าไปก็จะก่อให้เกิดข้าวแห้งอันนี้เรื่องสำคัญมาก

ประเด็นว่าคนรุ่นใหม่อยากหรืออยากที่จะเป็นชาวนา มันเป็นภาพที่เราไปยึดติดว่าการเป็นเกษตรกรมันลำบาก แต่มันไม่ใช่ มันมีวิธีที่ทำให้ง่ายขึ้น อันนี้เป็นเรื่องตกลงผมไปเวทีหนึ่งผมบอกไว้ในอนาคต ถ้าวันนี้สอนลูกให้สบาย ไม่กลับมาทำนา หมดรุ่นนี้ลูกชายที่เดินทั้งแน่นอน เกษตรกรบอกว่าไม่กลัวลูกชายที่เดินทั้งเพราะจะขายก่อนลูก อันนี้ผมตกลงไม่ออกนะ คือส่วนหนึ่งก็มาจากระบบการผลิตเดิมที่เป็นเรื่องของหนี้สิน แต่ผมว่าสามารถเปลี่ยนได้จริง ๆ ไลฟ์สไตล์ชาวนาวันหยุดบอกเล่าเรื่องราวของคนรุ่นลูก ก็คือเดิมทีพ่อแม่ปลูกฝังให้ตั้งใจเรียน เรียนเก่ง ๆ เรียนสูง ๆ แล้วไปเป็นลูกจ้างและพ่อแม่ก็ต่างคนต่างทำไป คือความรู้การพัฒนาเกษตร ไม่ได้พัฒนาจากคนรุ่นลูก พัฒนาจากคนในเมืองที่มีโอกาสศึกษา เพราะฉะนั้นจากการศึกษาโดยตัวเกษตรกร สิ่งที่ผมอยากให้เกิดขึ้นคือความรู้ต้องเกิดขึ้นจากลูกของเกษตรกร เอาความรู้เกี่ยวกับข้าว เสาร์-อาทิตย์ กลับไปถ่ายทอดให้กับพ่อแม่ฟังแล้วก็กลับไปนาคด้วย ในระหว่างที่ทำก็ถ่ายทอดเรื่องราว ที่นี้เด็กรุ่นใหม่เขาใช้พวกเฟซบุ๊ก ยูทูป เป็นช่องทางการศึกษาเพื่อบอกเล่าเรื่องราว

ทุกวันนี้คนกินข้าวถามว่ารู้จักชาวนาที่ปลูกข้าวใหม่ ไม่รู้จัก รู้จักแต่ยี่ห้อของข้าว ไม่รู้ว่าใครปลูก แต่สิ่งที่เราจะเล่าเรื่องต่อไปคือชาวนานี้มาจากนาย ก นาย ข นาย ค ต้องรู้ทุกขั้นตอนว่าทำมาอย่างไรเพื่อลดบทบาทของพ่อค้าคนกลางด้วย ตอนนี้อยู่ในเครือข่ายจะเน้นในเรื่องของกายภาพหรือเส้นทางอาชีพชาวนาให้ชัดเจน เราดูงานวิจัย ชาวนาอายุ 60 กว่า คือเราอยากให้เป็นอย่างไร เราเขียนเส้นทางนั้นขึ้นมาเราตั้งเป้าว่าอายุ 35 ปีต้องเป็นชาวนามีอาชีพ คือช่วง 16-24 ปีเป็นวัยเรียนวัยรุ่นก็ปล่อยให้เขาไปเรียนรู้ไป คนกลุ่มนี้ผมเคยไปสัมผัสแล้วยังเข้าไม่ค่อยถึง คุยเรื่องการเกษตรยังไม่ถึง เพราะในวัยนี้ยังรักความเป็นอิสระ ยังอยากค้นหาอยู่ พอไปเป็น

ลูกจ้างสักกระยะหนึ่งจะรู้ว่าความอึดอัดของชีวิตลูกจ้างเป็นอย่างไร ก็จะเริ่มมาทำนาวันหยุดเพื่อค้นหาอิสรภาพ พอคนพวกนี้กลับมา เขาเรียกว่าค้อย ๆ สะสมประสบการณ์พออายุ 35 มีฐานะ มีครอบครัว มีลูก มีรถ มีบ้านต้องผ่อน ถ้าไม่ได้เป็นผู้จัดการเรียกว่าตัน ถ้าเขามีพื้นความรู้ดีสามารถเอาตรงนี้นำมาเป็นชวานามีอาชีพได้เลย เพราะเขามีวิชาความรู้ประสบการณ์ช่วงของการเปลี่ยนถ่าย และพอเขากลับมามันเป็นรุ่นที่พ่อแม่เขาหมดวัยพอดี เพราะฉะนั้นการต่อยอดจะไม่ขาดตอน และช่วงวัยที่เขากลับมาชวานาวันหยุด สิ่งที่เราเน้นก็คือกลับมาปลูกต้นไม้ กลับมาปลูกพืชอื่น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นลูกกับพื้นดินมันจะไม่เหมือนกับรุ่นพ่อแม่ คนรุ่นลูกไม่เคยปลูกต้นไม้ ดังนั้นโอกาสในการขายที่ดินจึงมีสูงกว่าเพราะเขาไม่เคยเห็นความเปลี่ยนแปลงหรือความผูกพันในพื้นที่ สิ่งที่เราเน้นในเรื่องของการปลูกต้นไม้หัวไร่ปลายนา ปลูกใส่เข้าไปก็จะมีไม้ผล และเมื่ออายุ 35-40 เขาจะได้เอาต้นไม้พวกนี้มาทำบ้านได้ นี่คือสิ่งที่เรานำมาแลกเปลี่ยนกัน

เรามองว่าในอนาคตเรื่องชุมชนเกษตรอุตสาหกรรมครบวงจร มันต้องมาอยู่แล้ว เพราะว่ารูปแบบปัจจุบันมันมี ดังนั้นเกษตรกรรายย่อยต่างคนต่างอยู่ทำยังงั้นมันก็ไม่รอด ต่อมาก็คือรูปแบบของเกษตรพันธะสัญญา อันนี้ก็มีความเสี่ยง อันที่สามรูปแบบของการรวมกลุ่มหรือว่าสหกรณ์ แต่ที่นับบทบาทของคนรุ่นพ่อแม่ก็คือต้องวางรากฐานหรือว่าระบบชุมชนให้คนรุ่นลูกสามารถกลับมาทำแทนที่คนรุ่นพ่อแม่ได้ ก็จะใช้ในเรื่องของวันหยุดนี้แหละกลับมาเรียนรู้ แล้วก็เอาความชำนาญความรู้แต่ละอาชีพกลับไปบ้าน เราก็ไล่กระบวนการ ตั้งแต่เรื่องของการรวมกลุ่ม เรื่องของการผลิต เรื่องของการแปรรูป รวมถึงการเพิ่มมูลค่า ถ้าแบบนี้โอกาสการสูญเสียที่ดินก็จะลดลง และต้นทุนในการประกอบการหรือการประกอบอาชีพของชวานาก็จะลดลงด้วย เพราะว่ามีกระบวนการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

เป้าหมายในการทำนามผมจะเน้นเรื่องนาเป็นหลัก อย่างแรกชวานาต้องทำพันธุ์เพาะปลูกได้เอง ทำข้าวปลอดสารพิษ ข้าวอินทรีย์ และต้องลดต้นทุนการผลิต ซึ่งคนรุ่นใหม่มองไม่เห็นว่าตกลงต้นทุนเท่าไร อย่างข้อมูลที่เราไปทำและสรุปมา อันนี้ยังไม่รวมค่าเช่านา ต้นทุน 3,000 บาท ผลผลิตอยู่ในเกณฑ์ที่ประมาณ 800-1,000 กิโลกรัมต่อไร่ ถ้าไร่ขึ้นขึ้นต่ำอยู่ที่ไร่ละ 10,000 บาท ถามว่าทำไมกำไรสูงเพราะว่าทำพันธุ์ข้าวปลูกขาย เราเห็นโอกาสทางการตลาดว่าชวานาที่ทำนาแบบประณีตมีน้อยลง แล้วชวานาต้องซื้อพันธุ์ข้าวปลูก เพราะฉะนั้นการยกระดับรายได้ต้องมาจากคุณภาพเป็นตัวนำ ก็คือทำข้าวปลูกขาย ราคาพันธุ์ข้าวปลูกจะดีกว่าขายให้โรงสีประมาณ 20% และการปลูกข้าว เราต้องรู้ว่าพันธุ์ข้าวอยู่ทั้งหมด 4 เส้นพันธุ์ ถ้าเรารู้ว่าข้าวที่เราปลูกอยู่ขึ้นพันธุ์ไหนก็จะเป็นการลดต้นทุนด้วย 1.พันธุ์คัด 2.พันธุ์หลัก 3.พันธุ์ขยาย 4.พันธุ์จัดจำหน่าย ซึ่งถ้าเราอยู่ในขั้นพันธุ์จัดจำหน่าย เราซื้อไปปลูกแล้วก็เก็บทำพันธุ์ไว้ได้ 2-3 รุ่น เราต้องเปลี่ยนเพราะความแรงหรือความเข้มข้นในการให้การผลิตจะลดลงไปโดยธรรมชาติ ในกระบวนการระบายข้าวชัดเจนว่าชวานาต้องเอาข้าวไปขายที่โรงสี โรงสีให้ราคาเท่าไรก็ต้องขาย แต่ถ้าทำเป็นเมล็ดพันธุ์ ตลาดเมล็ดพันธุ์อยู่ที่ไหน สิ่งหนึ่งที่ผมลงไปในพื้นที่พบว่าทำไมชวานาไม่แปรรูปข้าวขายเอง เพราะชวานาเขามีต้นทุนในการลงทุนที่สูง ถ้าเขาอยากแปรรูปข้าวขายเอง ต้องลดต้นทุนก่อน เพราะว่าจะได้มีสิ่งที่เขาเรียกว่าต้นทุนต่ำ ถัดมาเป็นความยุ่งยากของเรื่องการระบาย เรื่องของโลจิสติกส์ สิ่งที่ทำให้ชวานาระบายข้าวง่ายที่สุดคือเมล็ดพันธุ์ ที่เขาซื้อกันที่ความสวย ในแปลงนาไม่มีการปนก็ตกลงซื้อก่อนเก็บเกี่ยวแล้วสุดท้ายถ้าเขาสามารถประณีตทำเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกได้ การยกระดับไปสู่ข้าวปลอดสารข้าวอินทรีย์จะง่ายขึ้น เพราะว่าเริ่มมาจากการประณีตก่อน

กระบวนการผลิตเมล็ดพันธุ์ ตั้งแต่การเอาเมล็ดพันธุ์ดีลงมาและมีการจัดการอย่างเป็นระบบ ในเครือข่ายเรามีกรณีของสาวที่ทำงานธนาคาร ทำงานตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ ส่วนวันหยุดก็ทำนา แนวคิดคือการปลูกข้าวอินทรีย์ ที่มีการสีข้าวสดใหม่เอาไปขายให้กับคนรู้จัก ไม่ขายไกล ไม่ขายแพงด้วย เพราะบางครั้งเราขายข้าวอินทรีย์ข้าวอินทรีย์กิโลกรัมละ 100 กว่าบาท ซึ่งเป็นเรื่องของคนไฮโซกินกัน แนวคิดของเราก็คือว่าข้าวอินทรีย์ 3 กิโลกรัม 100 บาทได้หรือไม่ เพราะจะทำให้ทุกคนที่จะรวยหรือจนก็ช่าง ก็มีอาหารที่ดีกิน อันนี้เป็นความสำคัญที่เรามองเราไม่ได้ต้องการว่าผลิตข้าวอินทรีย์แล้วส่งเมืองนอก หรือว่าต้องขอการรับรองอะไร เราเน้นว่าราคาที่ยุติธรรม อันนี้เราปลูกขาย เชื้อใหม่ว่าตอนนี้รูปแบบไลฟ์สไตล์แบบนี้เป็นที่ต้องการของผู้บริโภคเพราะว่าเรารู้ว่าใครปลูกข้าว รู้ว่าที่มาเป็นอย่างไร เป็นการเพิ่มตัวตนชวานาให้ผู้บริโภคได้รู้จัก แต่ว่าโดยตัวชวานาเองก็ต้องทำหน้าที่ด้วย

ภาพที่เราอยากเห็นในงานวิจัย คือเรื่องความมั่นคงทางอาหาร วิธีการทำนาที่นำเสนอคือลดการใช้สารเคมีเราก็จะได้อาหารดี ๆ กลับคืนมา ตอนนี้เราก็ส่งเสริมชวานาเลี้ยงเป็ด เก็บไข่กิน เป็ดไล่กินแมลง และก็มีกิจกรรมสัญจร เป็นคนรุ่นใหม่สัญจรกันอยู่ที่ประมาณ 200-300 คน เป็นวัยรุ่นที่พาพ่อแม่ไปเรียนรู้ด้วย เพราะส่วนมากพ่อแม่ไม่เชื่อที่ลูกแนะนำ เพราะเลี้ยงมาตั้งแต่หัวเท่ากำปั้น จะรู้ดีกว่าเรารุ่นพ่อแม่ได้อย่างไร ก็เลยต้องไปเรียนรู้ในพื้นที่จริง พอเขาไปเรียนรู้มันใช่ เขาก็กลับไปทำ และไม่ต้องพึ่งรัฐเลย อย่างนโยบายของชวานาวันหยุด คือลดบทบาทรัฐ เพิ่มบทบาทลูก เพราะชวานาคนรุ่นลูกเป็นคนที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับมรดกที่ดิน ถ้าวันนี้เราอริรัฐ รัฐจะว่าอะไรก็แล้วแต่ ผลประโยชน์แอบแฝงเข้าไป แต่ว่าคนรุ่นลูกได้ประโยชน์โดยตรงจากมรดกที่ดินเป็นทุนในการ

เพาะปลูก ทุนในการเลี้ยงชีพ เรานั่นมาก เราจะไม่พูดเรื่องการเรียกร้อง แต่ว่าเรากลับมามองตัวเองว่าเรากำลังทำอะไรอยู่สำหรับคนรุ่นลูก

มีสมาชิกคนหนึ่ง อายุ 26 ปี จบปริญญาตรี ทำนาร้อยกว่าไร่ ใช้วิธีนี้เก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว และเป้าหมายที่เขาทำนา คือ ขายข้าวและต้องการซื้อที่นารอบละ 10 ไร่ ตอนนี้ซื้อที่ได้เพิ่มแล้ว 30 ไร่ อันนี้ประเด็นที่ผมมองคือเรื่องของความไม่เท่าเทียมกันในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็น คนที่รู้จักทำนามีกำไร คนที่ไม่รู้หรือว่าไม่เอาไปทำก็ขาดทุน ขาดกำไรและก็เสียที่ดินเหมือนกัน ก็จะเน้นวัยรุ่น ถ้ารุ่นนี้เขาสนใจจะเป็นอนาคตของประเทศชาติและสามารถเปลี่ยนแปลงปัจจุบันได้เลย และอนาคตก็ดีด้วย

เรานั่นสองอย่างคือศักยภาพเรื่องข้าว ศักยภาพชาวนา ข้าวมีศักยภาพพื้นฐานอยู่แล้ว ตั้งแต่เรื่องออกรากแตกกอ แข็งแรง ต้านทานโรค ลดใช้ปุ๋ย ทุกวันนี้เรามองข้ามเรื่องศักยภาพเหล่านี้ไป ทำให้เราต้องใช้ปัจจัยการผลิตภายนอกเข้ามา ถามว่าเราใส่ปุ๋ยเพราะอะไร เพราะข้าวหากินเองไม่ได้ใช่ไหม เราฉีดยาฆ่าแมลงเพราะอะไร เพราะข้าวอ่อนแอมากเกินไป พอจะออกรวงต้องหาฮอร์โมนมากระทุ้งรวงอีก ถ้าข้าวอ่อนแอก็อาจจะเลิกปลูกเพราะว่าเสียเวลา และศักยภาพของชาวนาจริง ๆ ควรที่จะสังเกต ตั้งคำถาม หาคำตอบในแปลงนา นี่คือหลักการพื้นฐาน

หลักการเบียดสลับแห้งแล้งข้าว เรานั่น 5 เรื่อง 5 ลด 5 เพิ่ม ประเด็นสำคัญคือ 1 เรื่องของความรุนแรงของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เกิดการระบาดของแมลงเยาะขึ้น และเรื่องปริมาณน้ำจืดไม่พอปลูกข้าว ซึ่งอันนี้สำคัญมาก อันที่ 2 คือเรื่องของการเปลี่ยนแปลงตลาดโลก โลกต้องการอาหารที่ปลอดภัย ตอนนี้อยู่ในช่วงปลายของยุคปฏิวัติเขียว กับการตั้งคำถามถึงว่า ผลผลิตที่เราได้มันปลอดภัยหรือเปล่า ตอนนีเรานั่นอยู่ 5 ลด ซึ่งมากกว่าเวียดนามอยู่ 2 เรื่อง เพราะบริบทเราต่างจากเวียดนาม เวียดนามเขามีส 3 ลด ลดต้นทุนเมล็ดพันธุ์ ลดการใช้ปุ๋ย ลดการใช้สารเคมี เพราะเวียดนามเขาไม่ได้มีปัญหาเรื่องน้ำ แต่ว่าเมืองไทยมีปัญหาเรื่องน้ำคือน้ำไม่พอ 2 คือค่าแรง 300 บาททำให้ต้นทุนค่าจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น ค่าแรงกับการใช้น้ำสัมพันธ์กันเพราะเมื่อใช้น้ำปริมาณมากดินจะเหลวลง ทำน่ายากขึ้น ชาวนาทำงานไม่ได้ก็ต้องจ้างแรงงาน เมื่อลดการใช้น้ำจะทำให้ดินแข็งตัว ชาวนาสามารถใช้แรงงานตัวเองในการทำนาได้

ทุกวันนี้ชาวนาหนีเข้ากรุงเทพฯ อาจจะก่อให้เกิดข้อจำกัดทางด้านแรงงาน ที่ทำให้มีการเปลี่ยนจากนาดำมาเป็นนาหว่าน ทำให้มีปัญหาในเรื่องการใช้เมล็ดพันธุ์เยาะ และทำให้ต้นทุนเพิ่มขึ้น แมลงเยาะ ตามมาด้วยการใช้ปุ๋ยใช้ยา สิ่งที่เราค้นพบตรงนี้คือ นา 1 ไร่เราสามารถใส่เมล็ดพันธุ์แค่ครึ่งกิโลกรัมในการเพาะปลูก ผลผลิตไม่ต่างจากการใส่เมล็ดพันธุ์ 30 กิโลกรัม สำหรับข้าว 500 กรัม เราคำนวณนา 1,600 ตารางเมตร ถ้าเราปักดำเรามีวิธีใหม่ง่ายขึ้นกว่าเดิม นา 1,600 ตารางเมตร ถ้าเราใช้ระยะเพาะปลูก 30 คูณ 30 เซนติเมตร คือดีตารางปลูกจะมีจุดตัดประมาณ 17,000 จุด ใช้เมล็ดข้าว 17,000 เมล็ด คิดเป็นน้ำหนักข้าวประมาณ 500 กรัม ซึ่งวิธีการนี้ถ้าตอบโจทย์ทางงานวิจัยว่าแนวโน้มคนมีที่นาน้อยลงแล้วยังมีภาระหนี้สิน สิ่งที่จะทำให้คนมีที่นาน้อยลงและมีรายได้เพิ่มขึ้นคืออะไร คือการผลิตเมล็ดพันธุ์บริสุทธิ์หรือเมล็ดพันธุ์ขึ้นดีซึ่งจะมีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงกว่าปลูกข้าวขายโรงสี หรือการยกระดับไปสู่การทำนาอินทรีย์ ซึ่งข้าวเป็นที่ต้องการของตลาด ตรงนี้จะตอบโจทย์ อุปกรณ์พื้นฐานก็ไม่ต้องทำอะไรซับซ้อน มีดีดีตาราง เราพัฒนาขึ้นมาในเครือข่ายเรา เรียกว่า ตัวทำตารางตำแหน่ง สำหรับอุปกรณ์บางคนอาจจะคุ้นเคยกับนาโยน เราใช้หลุมละเมล็ด เราดีตารางและใช้ต้นกล้าอายุน้อย อยู่ที่ประมาณ 12-15 วัน ปักดำที่จุดตัด ต้นข้าวจะสามารถแตกกอได้สูงสุดประมาณ 60 รวง ต่อ 1 เมล็ด ใน 1 เมล็ด 1 รวงให้ผลผลิตข้าวประมาณ 200 เมล็ด แปลว่ากำไร 60 คูณ 200 เท่ากับ 12,000 เมล็ด ซึ่งต่างจากวิธีเดิมคือการหว่าน 1 เมล็ดลงไป ในนาคือ 1 รวง ได้ประมาณ 120 เมล็ดเท่านั้น กำไรชาวนาก็มาจากการแตกกอของข้าวไม่ได้มาจากสวนต่างจากที่รัฐบาลให้ สิ่งนี้เป็นการพึ่งพาในระดับพื้นฐาน

สำหรับเครื่องมือช่วยในการดีตารางที่ผมผลิตขึ้นเพื่อให้ทุกคนลอกแบบไปใช้ได้ การดีตารางมันจะเกิดรอยตัด 30 คูณ 30 เซนติเมตร ถามว่าทำไมเราต้องปลูกโดยการจัดระเบียบ เพราะว่าต้องการให้อากาศถ่ายเท ลดแมลง แสงแดดส่องถึงโคนต้น ทำให้ข้าวสังเคราะห์แสงเต็มที่ เพราะที่ผ่านมามีวิธีการทำนาของเราต้องทำนาดำ ซึ่งเป็นที่มาว่าชาวนาหลังสู้ฟ้าหน้าสูดิน ทำให้คนอายุมากทำนาไม่ได้ คนหนุ่มสาวก็ไม่อยากลงไปลำบากในนา แต่หากเราใช้วิธีการทำนาป่าเป้า เมื่อดีตาราง เพาะกล้าในถุง เอาไปวางตรงจุดตัด ไม่ต้องก้มก็จะทำน่าง่ายขึ้น 1 คน พื้นฐานอันนี้เราออกแบบมาเป็นระบบครอบครัว ครอบครัวหนึ่งอาจจะมีลูก พ่อ แม่ 4-5 คน วันหนึ่งได้ประมาณ 5 ไร่สบาย ๆ แล้วข้าวก็แตกกอดี เป็นการฝึกสมาธิการเดินทาง ทำนาก็เป็น 100 ไร่ได้

ถ้าเราไม่มีเงินซื้อเครื่องจักร หรือมีที่นาน้อยซื้อแล้วไม่คุ้ม อันนี้จะเป็นทางเลือกการทำนา เราไม่ต้องขยันมากก็ได้ เราหาวิธีที่สบายขึ้น ผมอยากให้มองเรื่องการเกษตรการทำนาเป็นเรื่องสนุก แล้วเราจะมีความสุขกับการ

ทำนา พยายามบอกชาวนาทุกที่ที่ผมไปสอนว่าการทำนาเหมือนเลี้ยงลูก อย่าไปเลี้ยงดีเกินไป เลี้ยงดูดีจนทำอะไรไม่เป็น ชาวาก็เหมือนกัน ชาวต้องปล่อยให้โตโดยไม่ต้องไปดูแลดี เพราะว่าเดี๋ยวจะเปลืองต้นทุนค่าปุ๋ยค่ายา ต้องให้ออกหากินเอง แล้วเราแบ่งวิธีการลดต้นทุนทำนา แบ่งเป็น 3 สี คือทำนาแบบเคมี ทำนาแบบชีวะ ทำนาแบบฟิสิกส์หรือแบบกล เคมีคือเป็นอะไรที่ซื้อมาแล้วใช้หมดไป ก็เหมือนผงซักฟอก ยาสระผม ใช้หมดก็ไปซื้อมาใหม่ เพราะชาวนาทำเองไม่ได้ พวกยาเคมี ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลงไม่มีใครลอกเลียนแบบทำเองได้ พวกนี้กำไร 1,000 % ไม่แปลกที่ทำไมเขาถึงทำการตลาดเพราะกำไรเยอะ ถ้าเป็นระบบชีวะคือดูแลแล้วต่อยอดทำซ้ำได้ อย่างเช่น แหนแดงเป็นปุ๋ยพืชสด ลดการใช้ยา ลดการใช้ปุ๋ย และเป็นอาหารเปิดได้ด้วย อย่างเปิดซื้อมาเพื่อจัดการหญ้าแล้วก็ออกไข่ กินแมลง อันนี้บอกลูกหลานได้ ระบบผลิตเองได้ และวิธีการคือพวกเครื่องมือเขาพัฒนาเครื่องมือให้ง่าย อย่างน้อยเอาไปดูเป็นแบบ และสามารถพัฒนาทำขึ้นมาได้ อุปกรณ์เก็บหญ้าเราก็มี ซึ่งเราไม่ต้องใช้ยาเลย ถ้าเราเห็นว่าอะไรมาแล้วหมดไปนั่นคือต้นทุน แต่ถ้าอะไรที่เราใช้แล้วยังอยู่กับเรานั้นคือการลงทุน ถ้าเป็นแบบนี้เราจะไม่จน

อุปกรณ์เก็บหญ้าเราปลูกข้าวไว้เป็นแถวเป็นแนวระเบียบ ทำให้เราเก็บหญ้าง่ายขึ้น เราจะได้ไม่ต้องใช้ยาฆ่าหญ้า เราจะปล่อยให้ดินแห้งแต่กระแงข้าวแตกกอดี โรคและแมลงจะไม่ค่อยมี บางทีชาวนาไม่ค่อยเข้าใจว่าทำไมต้องไปใช้ยาฆ่าแมลงเยอะ ก็เพราะข้าวแช่น้ำตลอด แต่พอดินแห้งปลายข้าวจะขึ้นขึ้น แต่ดจะสองถึงโคนต้นพวกแมลงที่เคยวางไข่ไว้จะโดนพวกมดกิน เมื่อแมลงปอมาเราเอาเปิดรังเข้านา แมลงเพลี้ยอ่อนจะหนีขึ้นยอดแล้วแมลงปอจะกินเอง พวกแมลงมดชุกไข่ไว้เก็บแมลงกิน ตรงนี้เราทำกันเองในเครือข่าย เราทำเราเก็บรูปให้เห็นชัดเจนว่าอะไรคืออะไร อะไรคือธรรมชาติ อะไรคือระบบนิเวศในนาที่แท้จริง

ผมไม่เน้นเรื่องการทำนาก็หมักน้ำชีวภาพทั้งหลายเพราะว่าจะเสียเวลาและไม่รู้ว่าได้ผลจริงหรือเปล่า เราเลี้ยงให้ธรรมชาติมันพัฒนาไปเอง บางคนบอกว่าไม่ใช้แล้วสารเคมี แต่ทำนาก็หมักเยอะมากหลายสูตรจำไม่หมดด้วย ดีที่สุดคือถ้าข้าวอ่อนแอมากก็เลิกปลูก ให้มันสู้ชีวิตได้ด้วยตัวเอง เคยถามชาวนาว่าปกติพวกเพลี้ยอ่อน พวกแมลงอยู่ที่ไหน ชาวนาบอกอยู่บนกอข้าวและมีน้ำขังใบก็จะช้ำก็ม พอใบข้าวช้ำเพราะใบมันหนักน้ำ ใบจะบักก็มวกโรคแมลงมาหาตัวเอง เมื่อเราปล่อยให้แห้ง ใบข้าวจะช้ำตั้ง แต่โดยธรรมชาติแมลงจะลงหลังจากหวานปุ๋ยแล้วประมาณ 2-3 วัน เพราะข้าวเริ่มดูดปุ๋ย ต้นข้าวเริ่มอวบ ชาวนาก็ต้องฉีดยาฆ่าแมลงอีก ถ้ามัวไปฉีดที่ไหน แมลงอยู่ที่โคนตอข้าวแต่ชาวนาฉีดยาที่ใบ ยามันก็โดนแค่ 1 % วิธีการไล่แมลงที่ดีที่สุดคือให้แสงแดดส่องไปที่โคนต้น นี่คือนวัตกรรมชาติที่เล่าให้ฟัง และมีเครื่องมือในตัวนั้นคือ ดัดหญ้าในร่องนา เราก็ไม่ต้องใช้ยาอีก

ช่วงซักถามจากผู้เข้าร่วม

ผู้เข้าร่วม : สิ่งที่เครือข่ายชาวนาวันหยุดนำเสนอเป็นสิ่งที่น่าสนใจ โดยพยายามศึกษาหาข้อมูลอะไรคือสาเหตุของปัญหาไม่ว่าจะเป็นทางธรรมชาติ ต้นทุนในการผลิตหรือว่าปัญหาเรื่องแรงงาน ในส่วนของเครือข่ายพวกเราแถวภาคกลาง ยังวนเวียนอยู่กับปัญหาเป็นหนี้สินค่อนข้างสูง เราไม่สามารถที่จะผ่าทางตันออกมาได้ ถ้าเกิดมีที่น้องสนใจในการที่จะร่วมเรียนรู้ และนำเอาไปใช้ในพื้นที่ สามารถมาร่วมพูดคุยกันได้ และในส่วนของพี่น้องภาคใต้เท่าที่ทราบพี่น้องปลูกยางพารา และมีนาเหมือนกันแต่ก็เปลี่ยนจากนาเป็นอย่างอื่นแล้ว เพราะมีปัญหาเรื่องพวกหนูที่มากินข้าว ทำให้ไม่ได้ผลผลิต ไม่ทราบว่าเคยมีประสบการณ์ตรงนี้ไหมของเครือข่ายชาวนาวันหยุดที่พื้นนาเป็นพืชสวน ถ้าจะกลับมาทำนาอีกมีลักษณะที่จะทำได้ไหม

สุกชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด: มีกรณีพื้นที่อยู่ที่อำเภอแม่สอด จ.ตาก ทำนาโดยการปลูกข้าวไร่ เราก็จัดระเบียบในการปลูกเหมือนกัน เราใช้วิธีการปลูกโดยการตอกหลุมหยอด และหาเครื่องมือการกำจัดหญ้าเหมือนกัน ถ้าหุนะขาด วิธีหนึ่งคือเอาซี่แพะมาวาง เขาบอกว่าถ้าเอาซี่แพะมาวางหนูจะหนีไป ผมยังไม่ได้พิสูจน์ แต่ว่าชาวนาที่เขาทำกันมาบอกเล่าผมมาอีกที เดียวยังไงจะขอไปพิสูจน์ก่อน

ผู้เข้าร่วม: สงสัยว่าข้าวไม่ใช้พืชน้ำ แล้วหญ้าไม่ได้มากแล้ว อยากให้ช่วยขยายความตรงนี้ให้เข้าใจ

สุกชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด: สาเหตุที่ข้าวไม่ใช้พืชน้ำเพราะชนิดของข้าวมีตั้งแต่ข้าวไร่ ข้าวนา และข้าวขึ้นน้ำ ถ้าสังเกตข้าวดี ๆ ข้าวที่แช่น้ำตลอดจะไม่แตกกอ เหมือนเลี้ยงลูกถ้าเลี้ยงดีเกินไปก็ไม่ต้องออกหากิน ตอนที่เราปล่อยให้ข้าวอด ฉะนั้นมันจะดันรนออกรากใหม่ การออกรากใหม่คือการเพิ่มพื้นที่หากินและจะแตกกอให้มาก นี่คือน้ำที่ขึ้นน้ำ ที่แช่น้ำไว้ก็เพื่อเอาไปปลูกในน้ำ ก็ได้ผลผลิตเหมือนกันแต่ได้น้อย แต่ว่าในนาจะไม่มีความรู้ แต่เราบอกว่าปล่อยให้แห้งแล้วหญ้าจะขึ้น เราก็ต้องมีวิธีการในการกำจัดหญ้า เช่นอาศัยวิธีผสมผสานมีตั้งแต่แห่นแดงที่เอาไว้ปลูกหน้าดิน มีเครื่องกลเก็บหญ้า มีเปิด เป็นเครื่องมือผสมผสาน เป็นการพรุนเพิ่มออกซิเจนใน

รากข้าว และวิธีการดูน้ำใต้ดินเราก็ต้องใช้ท่อ ถ้าดูด้วยตาเปล่าเราก็จะไม่รู้ว่ามันน้ำอยู่ใต้ดินเท่าไร พอแห้งชานาที่มี ต้นทุนเรื่องน้ำมัน เห็นนาแห้งก็สูบน้ำเข้านา เชื้อโรคก็มาวนเวียนอยู่แค่นี้เอง หากเราปล่อยให้ดินแห้งไป 15 เซนติเมตร เพราะรากข้าวเฉลี่ยยาว 18 เซนติเมตร ถ้าเราดึงต้นข้าวขึ้นมาจะมีแค่ต้นกับรากขึ้นมา แต่ว่าไม่มีดินติด ขึ้นมาด้วย ถ้าเราถอนขึ้นมาแต่ต้นกับราก แสดงว่ากินปุ๋ยคือเพราะระบบรากไม่ได้ลงไปไม่ได้ยึดเกาะอะไรในดินกิน เลย รากข้าวยาว 18 เซนติเมตรต้องปล่อยให้แห้งและลอรากลงดินไปอีก อันนี้คือกลไกการทำงานของชีวิตที่ เรียกว่าข้าว

ผู้เข้าร่วม: มีการรวมกลุ่มกัน 5 คน จะทำนาอินทรีย์ มีนายทุนให้ที่นาทำต่อนี้ก็กำลังทำกันอยู่ ดีที่มาได้แนวคิด เรื่องนาป่าเป่า เพราะหากไปจ้างรถดำนาเขาทำไม่เต็มพื้นที่ ทำให้ทางกลุ่มต้องลงไปดำนาเพิ่ม จึงคิดว่าการทำนา ป่าเป่าดูน่าสนใจ

สภชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด: การทำนาป่าเป่า คือการดำนาแบบมีเป้าหมาย เห็นเป่าแล้วก็ป่า แบบนี้ ทำนาไม่พลาดเป่าทำแบบมีเป้า เรานั่นเรื่องของการลงแขก คือถ้าพื้นที่ตรงไหนมีกิจกรรม ขอให้บอก ชุมชนไหนมี กิจกรรมขอให้บอก เพราะว่ามีคนเมืองอยากจะทำนาเพื่อที่จะได้ให้ลูกมาเรียนรู้ด้วย

ผู้เข้าร่วม: ในเชิงของการแลกเปลี่ยน วันนี้นั้นแนวทางของชาวนาวันหยุดเป็นหนึ่งในเชิงทางเลือก แต่ไม่รู้ว่าจะเป็น ทางออกหรือเปล่า เพราะว่าสิ่งหนึ่งที่สำคัญสำหรับสภาเครือข่ายฯ(สค.ปท.) คือการแก้ไขปัญหารากดินที่สั้น เพราะว่าเขาอธิบายตัวเองว่า เป็นคนที่มีขนักติดหลังอยู่ การที่จะก้าวไปทำงานในเชิงเทคนิคไม่แน่ใจว่าจะทำได้ หรือไม่ แต่ว่าสิ่งหนึ่งที่เขามองเห็นคือความรู้คือสิ่งจำเป็น ซึ่งสิ่งที่ชาวนาวันหยุดได้นำเสนอมาเป็นเรื่องที่น่าเอาไป ทำและสร้างพื้นฐาน แต่ในส่วนหนึ่งของลักษณะของชาวนาวันหยุด ประสบการณ์ในกลุ่มคนเป็นหนี้สามารถทำได้ หรือไม่

สภชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด: คนเป็นหนี้บางคนเปลี่ยนชีวิตตัวเองสุด ๆ ลองแบบสุด ๆ มาแล้ว ลอง ไม่ใส่ปุ๋ยมันจะตายไหม แต่ก่อนที่จะไม่ใส่ปุ๋ยก็ต้องไปลดเมล็ดพันธุ์ก่อน พอไปลดเมล็ดพันธุ์ต้องมาตีตารางปลูก ข้าว จะเป็นการตอบโจทย์ ถ้าเริ่มต้นชาวนาบอกว่ายังซื้อเมล็ดพันธุ์อยู่ เดิมทีไปซื้อมาไร่ละ 30 กิโลกรัม ๆ ละ 25 บาท รวม 750 บาท วันนี้ไปซื้อเมล็ดพันธุ์ ขอซื้อแค่ไร่ละครึ่งกิโลกรัม ลดต้นทุนไปเยอะ แต่ว่าต้องประณีตในการ ทำนา ถ้าบอกว่าเป็นหนี้ต้องขยันด้วย มีถาดก็มาเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าวใส่ถาด ถาดละเมล็ดตถาดละเมล็ด เรามีความ พยายามตรงนี้ใหม่ ถ้าไม่มีความพยายามตรงนี้จะทำไม่ได้ เพราะว่าสิ่งที่เพาะลงไปมันต้องงอกขึ้นมาแน่ ๆ ถ้าซื้อมา หวาน 30 กิโลกรัมไม่รู้จักขึ้นหรือเปล่า ข้าวพันธุ์จะปนกันไหม ผมไม่มีเงื่อนไขที่จะบอกว่าจะเริ่มจากศูนย์หรือว่าติด ลบ แต่ขอให้เข้าใจและพยายามแค่นั้น พันธุ์ข้าวซื้อก็ได้หรือจะไปขอเขาก็ได้ ถ้าครึ่งกำเพื่อเอามาเพาะดีแน่นอนแต่ ต้องประณีต รับรองดีกว่าปลูกข้าวชายโรงสี

ผู้เข้าร่วม: จากข้อมูลงานวิจัย จะเห็นวงจรหรือว่าโครงสร้างของชาวนารุ่นเดิมหรือชาวนามีอาชีพที่ไม่ได้ใช้ของ ชาวนาวันหยุด จะอยู่ในวงจรของภาวะหนี้สิน แต่การที่จะหลุดออกมาได้ก็ต้องเดินออกมาอยู่ถึงวงจรหนึ่ง ที่มัน อาจจะเป็นทางเลือกทางรอดในลักษณะนั้น

สภชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด: เรามีเครือข่ายมีอาชีพเอาไว้ให้ศึกษาจริง เช่นในพื้นที่เพชรบุรีหรือว่า ในอยุธยา วันก่อนเพิ่งไปอบรมที่อำเภอนครหลวง เอาความรู้ไปให้เขา ถ้าเอาความรู้ไปให้แล้วเขารู้สึกว่าความรู้มัน ตอบโจทย์เขามีหน้าที่ต้องทำ เราไม่ได้มีหน้าที่ไปอ้อมไปเขิน แต่ว่าพวกเขาต้องทำได้ด้วยตัวเอง ขาดเหลืออะไรเรา ก็เป็นพี่เลี้ยงให้ นี่คือวิธีการทำงานของเครือข่ายชาวนาวันหยุด อย่างที่เพชรบุรีถ้าจะทำก็รวมกลุ่มกันมา จะจัดองค์ ความรู้อันนี้ให้พร้อมดูคิวและไปให้ความรู้ ไม่มีค่าใช้จ่ายอะไร ขอแค่เพียงคุณตั้งใจ และชาวนาต้องทำแปลงนาใน พื้นที่สาธิตโดยใช้เวลาแค่ 4 เดือน จะรู้ว่าที่เข้าไปใช้หรือไม่ใช้ ไม่ใช่ก็เลิกทำ แต่ถ้าใช้คุณก็จะได้เมล็ดพันธุ์ดีไว้ ปลูกต่อ คือ ถ้ามีน้ำตลอด เซลล์ข้าวมันจะเต่ง มันจะล่อพวกแมลง แต่พอแห้งแล้วเซลล์มันจะกระชับ พอเซลล์ กระชับแมลงจะเจาะไปในลำต้นข้าวไม่ได้ ขณะเซลล์ยังแข็งแรงคือดูง่าย ๆ ข้าวเป็นพืชล้มลุก แต่ลำต้นไม่เป็นไม้ ยืนต้น มันผ่านร้อนผ่านหนาวมาเกิดดวงปี ก็คล้าย ๆ กัน เพราะผ่านร้อนผ่านหนาวมามันจึงแข็งแรงถ้าอันไหนไม่ แข็งแรงก็เลิกปลูก

ผู้เข้าร่วม: เมื่อเรามองชาวนาของอยุธยาและเพชรบุรี ในเรื่องอายุ ชาวนาอยุธยาเฉลี่ยอยู่ที่ 62 ปี เพชรบุรีอยู่ที่ 60 ปี ลูกหลานเกษตรกรดูจะผันตัวไปทำงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตอนนี้ชาวนาเพชรบุรีลดลงอัตรา 1 ใน 3 ของ ชาวนาที่มีอยู่ ในขณะที่คนไปรับจ้างภาคอุตสาหกรรมเริ่มเพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 32 อยากจะถามประสบการณ์ ชาวนาวันหยุด ถึงการเปรียบเทียบกัน 2 แห่ง ระหว่างอยุธยากับเพชรบุรีว่าลูกหลานที่จะมาช่วยทำนาต่อนี้แทบจะ

ไม่มี อยากจะถามประสบการณ์ที่ชักชวนคนรุ่นใหม่ให้เขาสนใจที่จะทำนาวันหยุดกับกลุ่มชาวนาในช่วงแรก ให้กลุ่มลูกหลานสนใจ ทำอย่างไร

สุขชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด: ประสบการณ์ทำอย่างไร ต้องทำให้คนเหล่านี้เขามีความอยากเรื่องเกษตรก่อน อย่างผมก็จะไปหาพริตตี้คือท้อ พอพริตตี้มา ทุกคนสงสัยว่าท้อนี่คืออะไร อยากจะรู้ ต้องเริ่มจากการสงสัย ทุกคนมาเพราะท้อ อยากรู้ ทุกคนก็จะสงสัย ทุกคนต้องมีการเรียนรู้และจะมาดู มันเกิดสิ่งที่เขาเรียกว่าแรงบันดาลใจ แล้วเอาไปบอกพ่อแม่เพราะสิ่งที่ผมเห็นคือ คนรุ่นลูกเขารักพ่อแม่ แต่เขาไม่รู้ว่าจะช่วยพ่อแม่ออกจากวังวนเดิม ๆ อย่างไร เพราะเขาไม่คิดว่าการปลูกข้าวจะมีเทคโนโลยีอะไรใหม่ ๆ แต่ผมนำเสนอแค่ท้ออย่างเดียว สิ่งที่เขาอยากรู้ แล้วเราก็เอาความรู้ที่เรามีทุกอย่างดาวนโหลดให้หมดเลย ไม่มีข้อ ผมไม่มีหนังสือขาย ดาวนโหลดได้หมด แล้วพอเขาอยากลงมือ เราก็จะมีชาวนามีอาชีพเป็นที่ปรึกษาในพื้นที่ ที่เพชรบุรีและอยุธยาเราก็มี คือผมอยากให้ชาวนากลุ่มปัจจุบันลงพื้นที่ไปดูของจริงว่ามันทำอย่างไร ต้องสัมผัสพื้นที่จริง พอเขาเริ่มคุ้นเคยแล้ว ต่อไปก็ใช้กลยุทธ์บางอย่างต้องลงทำในพื้นที่ดูก่อน เริ่มจากแปลงแรก ผมไม่ได้จะต่อพื้นที่ 300-500 ไร่ เราต้องเก็บทีเดียวทั้งหมด ไร่เดียวก็ได้ ที่ทำรูปแบบนี้ก่อนก็เกิดจากการเรียนรู้ คนรุ่นใหม่สิ่งที่เขาอยากกลับไปทำนาเพราะอะไร มี 2 ข้อแค่นั้นเอง หนึ่ง สะดวกสบาย สอง รายได้ดี อาชีพเกษตรก็ต้องตอบโจทย์ 2 ข้อนี้ให้ได้ ว่าทำยังไงให้สบายขึ้นจากเดิมต้องหลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน เราก็เปลี่ยนใหม่วิธีการทำนาป่าเป้า ง่ายขึ้นแล้วถามว่าคนรุ่นใหม่กลัวอะไรกลัวตาย เหมือนกันระหว่างฉีดสารเคมีกับใส่ปุ๋ย เสียสุขภาพหมด ถ้าคุณไม่อยากจะยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง เรามีอุปกรณ์เครื่องกลเก็บหญ้าให้ มันก็ทำงานสะดวก พื้นที่อำเภอนครหลวงอยู่ตรงเลยโรงสีสามปล่องไปหน่อย เพชรบุรีอยู่แถวโพธิ์พระ

ผู้เข้าร่วม: เรื่องของชาวนาวันหยุด ได้ยินข้อดีแล้วก็อ่านข่าวมาเยอะ อยากจะทราบเกี่ยวกับข้อเสียหรือข้อควรระวัง อย่างเช่นการทำงานด้วยสารเคมี ข้อเสียตอนนี้คือข้าวต้องการสารเคมีตลอด ไม่ทราบว่าจะถ้าต้องการจะทำนาแบบชาวนาวันหยุด มีข้อระวังอย่างไรบ้างไหม

สุขชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด: วิธีที่ต้องบอกชาวนาเวลาที่เขาใช้สารเคมีปลูกข้าว อันแรกคือ ดินไม่โปร่ง ดินแน่น อันที่ 2 คือนาใช้เครื่องจักร ดินแน่นไม่อุ้มน้ำ รากใบก็ไม่ออก และดินเค็ม ดินเค็มคือความเข้มข้นของเกลือสูง เพราะฉะนั้นต้องใช้ปุ๋ยน้ำปุ๋ยเกลือเพื่อให้มันละลาย ข้อจำกัดมีอยู่ 3 ข้อ คือดินที่ไม่เหมาะคือทรายจัด ดินเค็ม เพราะสิ่งที่เราต้องใช้คือกระตุ้นให้รากของข้าวออกมา แต่พอเราเจอไนโตรเจนว่ามันออกรากไม่ได้ แปลว่าวิธีการที่เราใช้ไม่ได้ผล ก็จะต้องกลับไปเรื่องของการปรับปรุงดินเรื่องเดียว

ผู้เข้าร่วม: มีวิธีการที่จะทำให้รุ่นพ่อรุ่นแม่เขาทำได้ โดยเข้าถึงด้วยตัวเขาเองหรือไม่

สุขชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด: ตอนนี้ผมยังวางกลยุทธ์บางอย่างไว้อย่างเดียวคือ อยากให้ลูกกับพ่อแม่คุยกันเรื่องการทำนา พ่อแม่อยากรู้ก็ไปบอกลูกให้ลูกศึกษา หาข้อมูลให้ แล้วก็ได้มาทำร่วมกัน ผมเคยคิดว่าจะเอาระบบการส่งเสริมนี้ไปผ่านระบบรัฐซึ่งรัฐไม่รับ ตอนนี่คนที่รับเรื่องนี้คือกรมชลประทาน กรมชลประทานจะเอาเรื่องนี้ไปส่งเสริมในพื้นที่ชลประทาน แต่นอกพื้นที่เขายังไม่ได้ทำ เพราะว่าเรื่องนี้มันประหยัดน้ำในการทำนาได้ 30% เขาก็เลยส่งเสริมแต่หน่วยงานการส่งเสริมการเกษตรไม่ติดต่อมาเลย ตอนนี่กรมชลประทานได้ประโยชน์ในการประหยัดน้ำเพราะน้ำจะไม่ม่ ก็เลยเอาเรื่องนี้ไปส่งเสริมเรื่องนาป่าเป้า

ผู้เข้าร่วม: อยากถามว่าสิ่งที่ชาวนาวันหยุดนำเสนอ เรื่องของเปียกสลับแห้งแก้งข้าว คิดว่าชาวนาเขายังไม่ อยากเปลี่ยนทันที คนเขาทำนาหว่านมาเคยใช้เมล็ดพันธุ์ 30 กิโลกรัม วันนี้จะให้เราหว่านเมล็ดพันธุ์ 500 กรัม เขาจะมีความรู้สึก คนที่แก่กว่าคือเขาจะกล้าเปลี่ยนกันหรือ ถ้าอยากจะเปลี่ยนพฤติกรรมชาวนาสมัยเก่า ต้องทำอย่างไร

สุขชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด: ที่ดีที่สุดก็คือการทำแปลงนาปลูกเปรียบเทียบ คือชาวนาส่วนใหญ่เขาคิดว่ามีนา 50 ไร่ เขาจะทำวิธีเดียวทั้งหมด 50 ไร่ ผมพยายามบอกว่าแบ่งสัก 5-10% ในพื้นที่ที่มีอยู่มาลองปลูกด้วยวิธีนี้ เพื่อที่จะได้เอาเมล็ดพันธุ์มาใช้ในรอบหน้า แต่ถ้าเขาไม่คิดจะแบ่งส่วน และยิ่งทำแบบเดิมทั้งหมดเราจะเปลี่ยนเขายากมาก

ผู้เข้าร่วม: การเตรียมดินก่อนการปลูกข้าวแน่นอนว่าถ้าช่วงฤดูฝน หญ้าจะขึ้นมาเยอะมาก แล้วเรามีวิธีการใหม่ที่จะลดหญ้าตรงนี้ ควรจะกลหญ้าหรือทำอะไรก่อน

สภชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด: ถ้าคุยเรื่องหญ้า ต้องคุยให้ครบวงจร 1 หญ้ามันมาทางลม นารกพ้อมีลมก็จะพาเมล็ดหญ้าไปตกอยู่ที่แปลงนา วิธีการคือ อันที่ 1 ต้องมีแนวกันลม คือต้นไม้ คือป่าล้อมนา อันที่ 2 หญ้าที่มากับน้ำเพราะชาวนาพอกีียวข้าวเสร็จจะทิ้งน้ำลงคลอง เพราะฉะนั้นจะมีเมล็ดหญ้าตามไปด้วย เสร็จแล้วชาวนาก็สูบน้ำในคลองเข้ามาใช้ก็ถามว่าทำอย่างไร ก็ต้องไปหาตาข่ายมาวางดักเมล็ดหญ้าไว้ก่อนสูบน้ำเข้านา ซึ่งสวนใหญ่ชาวนาไม่ทำ อันที่ 3 ต้องทำแท่งหญ้าก่อนออกรวง คืออย่าให้หญ้ามีท้อง ถ้าเห็นมันขึ้นต้องรีบเก็บ อันที่ 4 ห้ามทำนาแบบแช่น้ำตลอด หลังเกี่ยวข้าวเสร็จห้ามหมักนา เพราะชาวนาสมัยนี้นิยมหมัก ซึ่งการหมักทำให้เมล็ดหญ้าที่มีอยู่แล้ว พอไปแห้งในระยะเวลาข้าวแตกกอหญ้าก็จะขึ้น ก็ต้องให้หญ้าออกนอกฤดูที่ปลูกข้าว แล้วพอเราปล่อยแห้งตอนหลังจากที่เราเพาะปลูกแล้ว หญ้าจะเยอะมาก เป็นเรื่องของการจัดการทางเทคนิคแค่นั้นเอง แต่เรื่องพวกนี้เกษตรกรจะไม่ค่อยทำ

ผู้เข้าร่วม: ถ้าจะอยากทำแปลงสาธิต ด้วยจำนวนข้าว 5 กิโลกรัมต่อไร่ ควรที่จะทำแบบวิธีไหนระหว่างการหว่านหรือวิธีการตีตารางแบบชาวนาวันหยุด

สภชัย ปิติวุฒิ เครือข่ายชาวนาวันหยุด: ถ้าเรื่องนาหว่าน แก้ปัญหาไม่รู้จบบอกตรงๆ เลย ไปทำนาแบบปาดีกว่า จะได้แต่เมล็ดพันธุ์ที่บริสุทธิ์ โอกาสการทำนาอินทรีย์จะไวขึ้นสำหรับคนที่มีย่านน้อย เวลาเลือกแปลงสาธิตสวนราชการเขาเลือกแต่คนที่มีแปลงนา 4-5 ไร่ หลักการและเหตุผลคือคนที่มีย่านน้อยเขาต้องดูแลเอาใจใส่ไปด้วยแรงงานตัวเองมากกว่า เพราะฉะนั้นเขาเลือกเรื่องคุณภาพมาก่อน แต่ถ้าเขาผ่านเกณฑ์นี้แล้วเขาก็สามารถหาเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกเองได้เหมือนกัน โจทย์งานวิจัยคือคนสวนมากมีพื้นที่นายน้อยลง ถ้ามีที่นายน้อยลงแล้วภาระหนี้สินทวีคูณเพิ่มอีก ทั้งเรื่องของผลประโยชน์และคุณภาพต้องมาคู่กัน

กฤษฎา ขุนณรงค์ นักวิจัยพื้นที่ภาคใต้ : ชุมชนดั้งเดิมบนเทือกเขาบรรทัดก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2460 เท่าที่เรา มีหลักฐาน แล้วก็ปัจจุบัน พื้นที่ตรงนี้ ถูกประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับซ้อนทั้งชุมชน ทำให้ไม่มั่นคงเรื่องที่อยู่อาศัยหรือว่าพื้นที่ทำกิน ก็เป็นปัญหาที่จะนำมาสู่เรื่องของความมั่นคงทางอาหารในวันนี้ ระบบเกษตรในไร่เหนือดั้งเดิมคือเป็นสวนสมรม ยังไม่มีการปลูกยางพารา ฉะนั้นหลัก ๆ คือมีลักษณะเป็น หมาก ทุเรียน ไม้ผล มังคุด หลังจากมีการนำยางพาราเข้ามาโดยสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเมื่อปี 2534 มีการปรับเปลี่ยนเป็นสวนยางเชิงเดี่ยวเพิ่มมากขึ้น แม้จะอยู่ในเขตอุทยานฯ ซึ่งทำให้ชาวบ้านปลูกยางพาราในลักษณะเชิงเดี่ยว คือพื้นที่สวนสมรมจะถูกเปลี่ยนเป็นสวนยางเชิงเดี่ยวในลักษณะทำนองนี้ แต่สวนยางที่ไร่เหนืออาจจะต่างกับสวนยางทั่ว ๆ ไป จะมีพืชคลุมดิน พืชอาหารกินได้ทั้งหมด จะไม่ใช้สารเคมีในการปราบวัชพืช เป็นสิ่งที่เราเห็นว่า เชิงเดี่ยวก็จริง แต่ว่าก็มีแหล่งอาหารที่หลากหลาย ที่สำรวจพบ คือ 243 ชนิด แบ่งเป็นพืชที่ขึ้นเอง 100 ชนิด เป็นอาหารที่ชุมชนใช้กินใช้ประโยชน์ ระบบเกษตรอีกอันหนึ่งซึ่งเข้าใจว่าเป็นช่วงของการเปลี่ยนผ่าน ช่วงการส่งเสริมโดยกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางถูกระงับไปเพราะในเขตอุทยานแห่งชาติ ห้ามไม่ให้มีการปลูกยางพารา ชาวบ้านก็มีการปรับเปลี่ยนเป็นปลูกยางควบคู่ไปกับการปลูกผลไม้

เราจึงเห็นว่าแบบนี้เป็นการปลูกแบบผสมผสาน ตอนแรกเป็นยางควบคู่กับมังคุด อันที่สองเป็นยางปลูกควบคู่กับทุกอย่าง สับปะรด มัน กล้วย เป็นสวนสมรมธรรมชาติใหม่ในไร่เหนือ ปัจจุบันนี้แนวโน้มของการทำสวนสมรมแบบสร้างใหม่จะเยอะมากขึ้น เพราะจากการสำรวจพื้นที่ทั้งหมด บ้านไร่เหนือมีทั้งหมด 179 ครอบครัวยุคใหม่มีที่ดินทำกินประมาณ 5,000 ไร่ เฉลี่ยประมาณครอบครัวละ 30 ไร่ เป็นสวนยางพาราเชิงเดี่ยวทั้งหมด 80% พื้นที่ที่เราไปทำการสำรวจมีพื้นที่ลักษณะที่เป็นสวนสมรมแบบดั้งเดิมมากกว่า มีที่เป็นการผสมผสานอยู่เหลือ 20% สะท้อนว่าจริง ๆ แล้วในชุมชนเขตป่าเทือกเขาบรรทัดสวนแบบเชิงเดี่ยวได้เข้าไปมีอิทธิพลมากเหมือนกัน อย่างที่เราเคยบอกว่าจริง ๆ เราทำสวนแบบผสมผสาน สวนสมรมดั้งเดิมอาจจะอธิบายไม่ได้ทั้งหมด นี่คือข้อเท็จจริงที่เราค้นพบเป็นพื้นที่พืช 243 ชนิด ที่เป็นพืชอาหารเป็นพืชป่า 144 ชนิด เป็นผลไม้ 52 ชนิด มีพืชอาหารที่มีสรรพคุณทางยาอีก 47 ชนิด ส่วนใหญ่พืชเหล่านี้จะพบในแปลงเกษตรไม่ได้พบในป่าสมบูรณ์ พบเยอะที่สุดคือในแปลงที่เป็นสวนยางเชิงเดี่ยว เนื่องจากสวนยางเชิงเดี่ยวจะเป็นที่โล่งที่มีแสงสว่าง พืชอาหารก็จะขึ้นเยอะ แล้วก็ประกอกับไม่ได้ใช้สารเคมี จากการสำรวจพื้นที่ 5,000 กว่าไร่ มีใช้สารเคมีแค่ 34 แปลง จึงยังคงเป็นวิถีที่ดำรงไว้อยู่ในไร่เหนือ เพราะว่าชุมชนนี้อยู่ในพื้นที่ต้นน้ำเขตอุทยานฯ แล้วชุมชนเองก็มักถูกกติกาที่จะจัดการพื้นที่ให้สมบูรณ์ ไม่ใช้สารเคมี

กิมอ้ง พงษ์นารายณ์:

คำถามของอาจารย์พิชญ์ที่ถามว่ายังเป็นชาวนาอยู่หรือเปล่า ถ้าชาวนาหมายถึงว่ามีที่นาเป็นของตัวเอง ไถนาเอง หว่านข้าวเอง ถ้าเป็นตรงนั้นจะหายาก แต่ถ้าบอกว่าชาวนาคือคนที่ไปไถนา หว่านข้าวแล้วก็เก็บเกี่ยวชาวนา ตอนนี้นี้ยังมีจำนวนมากอยู่เพราะว่าส่วนใหญ่เช่านา แต่ถ้าบอกว่าชาวนาต้องเป็นเจ้าของนาเองจะน้อยมาก ส่วนวันนี้เจ้าของนาไม่ใช่ชาวนาอย่างที่อาจารย์พูดเมื่อซีกครู่ตรงเลย เพราะเจ้าของนามีนาแล้วไม่ได้ทำเอง ไม่ได้รับ

ความเสี่ยงเลย ส่วนวันนี้การสูญเสียที่ดินมีการกว้านซื้อที่ดิน แต่กว้านซื้อไปแล้วทำนาหรือปลาก็ไม่ใช่ แต่เอาไปจัดการไปปล่อยเช่าหรืออีกวิธีหนึ่งคือกว้านซื้อไปเพื่อเก็งกำไร ที่ชัยนาทมีการกว้านซื้อที่นาไว้เป็น 100-200 ไร่ หรือแม้แต่เป็น 1,000 ไร่ แต่ว่าคนที่ซื้อไม่ใช่คนในจังหวัดชัยนาทแต่จะเป็นคนนครชัยศรี เป็นคนนนทบุรี เป็นคนปทุมธานีส่วนใหญ่ เป็นแบบนี้หมดเลย

มีลุงคนหนึ่งบอกว่าทำนาอยู่ 10 กว่าไร่ถามว่านาลงหรือปล่า ไม่ใช่เขาเขามีของตัวเองแค่ 5 ไร่เขาเขาตั้ง 10 กว่าไร่ ถามว่าเจ้าของนาเขาอยู่ที่ไหน เขาอยู่กรุงเทพ แต่ไม่รู้ตรงไหน เพราะฉะนั้นก็บงบอกได้ว่าวันนี้การกว้านซื้อเพื่อเก็งกำไร เมื่อประมาณไม่ถึง 10 ปีที่ผ่านมาที่นาอยู่ที่ราคาไร่ละ สองหมื่นกว่าบาท เป็นที่ไร่มั่นแล้วก็ทำนาได้บางส่วน ตอนนี่ลองไปดูเมื่อต้นปี ไปตรงนั้นมาเขาบอกว่าที่ดินตรงนั้นไร่ละแปดหมื่นกว่าบาท จากไร่ละหมื่นกว่าบาทสองหมื่นกว่าบาทเป็นไร่ละแปดหมื่นกว่าบาท เป็นที่ดินซื้อแล้วเก็งกำไรมูลค่าเพิ่มขึ้นสูงสุดภายในไม่กี่ปี

การสูญเสียที่นาของพวกเราชาววันนี้โดนธนาคารเจ้าหนี้ยึดทรัพย์แล้วประกาศขายทอดตลาดซึ่งอันนั้นราคาต่ำมาก อย่างนาของตัวเอง ตอนนี่ประเมินอยู่ที่ไร่ละหกหมื่นแต่ขายจริง ๆ ไร่ละแสนสอง แต่ว่า ธกส. ประเมินให้กู้เงิน สามหมื่นครึ่งหนึ่งของราคาประเมิน

จากเงินที่กู้เข้ามา 80,000 บาทก็ผ่อนชำระเขาไปเหลือ 30,000 บาท แต่วันนี้ดอกเบี้ยอยู่ที่ 40,000 กว่าบาท เงินต้นเท่านี้ แล้วถ้าเกิดมีการยึดทรัพย์แล้วขายที่ดินวันนี้การขายที่ดินคือเมื่อก่อน 50% ของราคาประเมินคือขายไร่ละ 30,000 บาท จากนาเราไร่ละ 120,000 บาท แต่เห็นว่าหลักเกณฑ์ใหม่ ไร่จะน่าดีใจหรือปล่าขึ้นมาเป็น 70% ของราคาประเมิน ก็จะขายได้มากกว่าเดิมอีกหน่อย คือนายทุนที่ไปกว้านซื้อที่ดินจากกองบังคับคดีซื้อได้ราคาถูกมาก แล้วก็ยังมีการเก็งกำไร นายหน้าไปนั่งชูป้าย ที่แปลงนี้ราคาไร่ละ 100,000 บาทซื้ออยู่ที่ 30,000-40,000 บาท เสริจแล้ววางเงิน 50,000 หรือ 80,000 บาทแล้วมีนายหน้าอีกคนหนึ่งมาซื้อ วันหนึ่งแค่นี้แคยกป้ายเฉย ๆ กลายเป็นที่ดินที่เราใช้ประกอบอาชีพการเกษตรหรือว่าเป็นแหล่งอาหารของเรา กลายเป็นสินค้าที่ขายดีที่สุดแล้วมีกำไรมากที่สุด

เพราะฉะนั้นทำให้มีแนวโน้มสูญเสียที่ดินสูงขึ้น และเพราะปัจจัยเศรษฐกิจด้วย องค์กรที่พวกเราเคลื่อนไหวกันอยู่ตอนนี้อยู่ภายใต้กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร ก่อตั้งขึ้นมาตั้งแต่ปี 2542 ถือว่าเป็นหน่วยงานของรัฐได้รับงบประมาณจากรัฐเพื่อแก้ไขปัญหาชาวนา มีการขึ้นทะเบียนหนี้เพื่อขอย้ายหนี้จากสถาบันเจ้าหนี้ต่าง ๆ เข้ามาสู่กองทุน ในปี 2546 มีเกษตรกรขึ้นทะเบียนหนี้ไว้กับกองทุนฟื้นฟูฯ ประมาณ 500,000 กว่าราย มีหนี้อยู่ที่ประมาณ 70,000 กว่าล้าน จากปี 2546 ถึงปี 2556 วันนี้แก้ไขไปแก้ไขปัญหาไปแล้ว 20,000 กว่าราย รวมหนี้ที่แก้ไขได้อยู่ที่ 3,000 กว่าล้านบาท มีอาจารย์คนหนึ่งบอกว่า ถ้าแก้ไขปัญหาแบบนี้ ประมาณ 300 กว่าปี ถึงจะแก้ไขปัญหาได้หมด

วิธีการของพวกเราคือการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย แล้วก็เคลื่อนไหวเพื่อให้มีอำนาจในการต่อรอง มีคนที่ร่วมกันเดินขบวน พอกลุ่มใหญ่มีกำลังในการต่อรองขึ้นมา ก็โดนแยกสลายให้ผลประโยชน์แล้วก็หายไป ตอนนี่ถามว่าพวกเราคิดอย่างไรกับปัญหานี้สินและการประกอบอาชีพของพวกเรา วันนี้มีองค์กรหลายที่ทั้งภาคกลางภาคอีสานที่เป็นศูนย์ปราชญ์ต่าง ๆ ที่เกษตรกรไปเรียนรู้ การพัฒนาวันนี้รัฐบอกว่าเราต้องใส่ปุ๋ยลงไป แล้วรวงก็จะใหญ่ข้าวก็จะเยอะได้ข้าวมากขึ้น แต่ว่าองค์กรภาคประชาชนที่เป็นศูนย์ปราชญ์ เขาพัฒนาจากข้าวที่ออกรวง 100 กว่าเมล็ด เขาเอาข้าวจากรวงนาตรงนั้นมาพัฒนาไม่กี่ครั้งสามารถออกรวงได้ครั้งละ 300 กว่าเมล็ด ไม่ใช่ปุ๋ยสักเม็ด แต่เขาก็พัฒนามาเป็นตรงนี้ การที่บอกว่ารับจำนำข้าวราคา 15,000 บาท แล้วก็บอกว่าเจ๊ง เพราะว่าชาวนาได้เงินแต่ประเทศเจ๊ง แต่ที่จริงมันโง่กันที่ไหนบ้างเราก็ไม่รู้ แต่เรามาดูมูลค่าข้าวก่อนว่าที่จริงถ้าเราคำนวณมูลค่าข้าวสาร ไร่ ปลายข้าว และแกลบที่เราขายได้ แม้แต่ฟางในวันนี้ก็ไม่พอให้ซื้อเพราะอัดก้อนขายได้ พอคิดแล้วมูลค่ามันอาจจะประมาณสองหมื่นบาท

แต่วันนี้กลายเป็นว่ากำไรไม่ได้อยู่ที่ชาวนา ถ้าการแก้ปัญหาพัฒนาเปลี่ยนเป็นการไม่ต้องใช้ปุ๋ยใช้ยาได้ใหม่ เกษตรกรและคนกินก็ปลอดภัยด้วย มีการส่งเสริมให้มีการรวมตัวเพื่อแปรูปผลผลิตให้ชาวนามีกำไรมีอำนาจต่อรองตรงนี้ได้ไหม แต่วันนี้ไม่มีเลย ต้องบอกว่า ณ วันนี้มีหนทางที่จะไปแต่ไปไม่ได้ ถามว่าองค์กรภาคประชาชนศูนย์ปราชญ์มีเยอะแล้ว ทำไมเกษตรกรยังใช้ปุ๋ยและสารเคมีมากขนาดนี้ กลุ่มตัวเองเขาให้เป็นกลุ่มเรียนรู้เป็นกลุ่มนาร่องของจังหวัดเหมือนกัน เขาให้เป็นศูนย์เรียนรู้ เขาก็เอาปุ๋ยยี่ห้อหนึ่งเป็นปุ๋ยชีวภาพ เอามาให้เราใช้ก็เป็นน้ำหมักมีการสอนหมักอะไรเรียบร้อย แม้แต่คัดเมล็ดพันธุ์ ปรากฏว่าเราขอทำข้าวให้เกษตรกรทั่ว ๆ ไปได้เห็นว่าใช้ข้าวแบบนี้ ใช้ปุ๋ยแบบนี้ ใช้แล้วมันจะลดต้นทุนแล้วได้กำไรได้ผลผลิตดี ไปขอจากผู้ว่าฯ หน่วยงานรัฐ ขอนักชาวนาทำข้าวหนอย ท่านผู้ว่าฯบอกว่าไม่ได้ ถ้าท่านใช้ปุ๋ยยี่ห้อนี้ไม่ได้ แต่ถ้าคุณเอาปุ๋ยยี่ห้อนี้ที่ผมแนะนำโอเคผมเต็มที่

เลย ถ้าแบบนี้ไม่ต้องไปรอกหรือว่าเขาจะส่งเสริมให้เราลดการใช้สารเคมีจริง ถ้าไม่ใช่ปุ๋ยที่เขามีผลประโยชน์ด้วย เขาไม่ให้เรา

เพราะฉะนั้นการที่เราผลิตอาหารเลี้ยงโลกแบบที่อาจารย์ว่าเราก็ภูมิใจ เวลาใครลงไปเขาบอกว่าพี่น้องเป็น กระตูกสันหลังแต่พอจริง ๆ เวลาเลือกตั้งเสร็จเรากลายเป็นรากหญ้า ไม่มีโอกาสโตอีกเลย การมองชาวนาของ สังคมวันนี้ก็มีปัญหา บางทีพวกเราเป็นลูกคนจีนก็มีผิวขาวหน่อยหนึ่ง พอเราใส่เสื้อผ้ามาในเมือง เวลาเรามาเจอจา ต่อรองเรื่องปัญหาหนี้ คนก็บอกว่า ไข่ขาวนาเธอ ? ทำไมแลดูไม่น่าจะไข่ คือเขารู้สึกว่าชาวนาก็ต้องตัวดำ มัน ต้องใส่เสื้อผ้าไม่ดี เสื้อผ้าขาด เล็บขบ อะไรสักอย่างประมาณนี้ ถ้าสังคมมองแบบนี้เราก็คงรู้สึกว่าการที่คนอื่นชาวนา เขาโง่มากเลยที่ผลิตอาหารแล้วไม่ใช่แบบนี้ แต่เวลาสังคมมองเราแบบนี้ก็เป็นการมองส่วนหนึ่งของสังคมไข่ใหม่ ทำให้ทุกคนไม่ยอมมีอาชีพเกษตรกร ทุกคนอยากจะมีเงินเยอะ อยากจะเสมอหน้า

การจากส่งเสริมของภาครัฐ การส่งเสริมจากบริษัททุนที่จะพยายามจะให้เราเป็นแค่ลูกจ้างหรือแม่แต่ มุมมองของสังคมที่บอกว่าชาวนาต้องเป็นอะไรที่นาเกลียดที่ด้อยต่ำ ก็เป็นเรื่องที่ทำให้เกษตรกรไม่ใช่เฉพาะชาวนา ต้องดิ้นรนไขว่คว้าให้เยอะใช้ปุ๋ยให้เยอะ ทำอย่างไรให้มีเงินเยอะ ๆ ทำนา 3-4 ครั้งก็เลยเป็นการทำลายทั้งตัวเอง ทั้ง แหล่งอาหาร ทั้งประเทศชาติด้วย